

T.C

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ANABİLİM DALI

İRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI

Yüksek Lisans Tezi

ÖĞRENCİ

Halwest SALİH MUSTAFA

DANIŞMAN

Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL

SAMSUN

2020

T.C
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ANABİLİM DALI

IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI

Yüksek Lisans Tezi

ÖĞRENCİ

Halwest SALİH MUSTAFA

DANIŞMAN

Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL

SAMSUN

2020

TEZ KABUL VE ONAYI

Halwest Salih Mustafa tarafından, **Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL** danışmanlığında hazırlanan **IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 25.12.2020 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇELİK Samsun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

25/01 / 2021
Halwest Salih MUSTAFA

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 24.11.2020 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 6

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza
25/12/ 2020
Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL

ÖZET

IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI

Halwest SALİH MUSTAFA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisans Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Eylül /2020

Danışman: Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL

Kişi adı ve yer adlarının kullanımı gerek kişi gerekse toplum ve kamu açısından önemli bir işleve sahiptir. Adlar, kişiye kimlik kazandırmakla birlikte, halkın kültürünü korumaya ve aynı zamanda halkın yönetim ile olan ilişkisini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Bu çalışma Irak'ın kuzey kısmında kullanılan Türkçe yer adlarının belirlenmesi ve onların dilbilimsel özellikleri açısından incelenmesini esas almıştır. Çalışma sonucunda, Süleymaniye'de 27, Erbil'de 31, Duhok'ta 16, Musul 8, Kerkük 22 ve Tuzhurmatu 10 olmak üzere toplam 114 Türkçe köy adı tespit edilmiştir. Irak'ta kullanılan adlar ile Türkiye genelindeki adlar arasında büyük ölçüde benzerlik olduğu fakat yıllar içinde farklı toplumların ve siyasi hareketlerin etkisiyle ortaya çıkan etnik değişim sonucu farklılaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Adbilimi, Türkçe yer adları, Irak, Erbil, Dohuk, Süleymaniye

ABSTRACT

TURKISH LOCATION NAMES IN THE NORTH OF IRAQ

Halwest SALİH MUSTAFA

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language and Literature, M.Sc.

Master, September /2020

Supervisor: Prof. Doctor. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL

The using of person name has an important function in terms of persons, society and public administration. Names gain an identity to individuals, protect the culture of society; and serve public administration in maintaining relationship with individuals. This study is based on the determination of the Turkish place names used in the northern part of Iraq and their linguistic features. As a result of the study, 27 villages in Süleymaniye, 31 in Erbil and 16 in Duhok, 8 in Musul, 22 in Kerkuk and 10 in Tuzhurmatu makes a total of 114 Turkish villages were found. At the end, it was determined that among the names in Turkey in general with the names used in Iraq but largely similar to that in different societies and ethnic political movement emerged with the impact of changes in the results of differentiation occur.

Keywords: Onomastics, Turkish place names, Iraq, Erbil, Dohuk, Süleymaniye

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında Irak'ın Kuzeyindeki Türkçe yer adları ve Irak sınırları içerisinde bulunan köy, cadde, sokak ve mahalle adlarını incelemeye almıştır. Bu çalışmada bir yerin adına kararında verilirken ele alınan unsurları inceleyerek Irak'ta olan Türkçe yer adlarınınave adbilimi çalışmalarına katkı sağlanmaktadır. Yıllar içinde gerek ekonomi gerek diğer alanlarda birbirlerine bağlı olan bu iki komşu ülke, yer adlarını belirlemede aynı sistemi ve mantığı kullanmış olup Irak'taki Türkçe yer adları incelenerek çeşitli açılardan bu benzerlik açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tez ile aynı zamanda Irak'ta yaşayan Türk ve Türkmenler içinde kültürel bir hizmet sağlanmak istenmiştir. Irak'ta özellikle Türkmen bölgelerinde etnik ve demografik yapı sistemli şekilde değiştirilmek istenmiş olup bunun da etkilerine de dikkat çekilmiştir. Bu tezde Türkiye ve Irak'ın içerisinde bulunduğu bölgelerin yakın tarihine bakıldığında bu tarz uygulamaların pek bir çok örneğine rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana yardım eden ve destek sağlayan pek çok kişiye teşekkür borçluyum. Öncelikle tez konusunu seçerken bana yardımcı olan ve beni bu süreçte devamlı yönlendiren, yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL'e teşekkürlerimi sunarım. Tezi hazırlarken gezdiğim şehirlerde bilgilerini benden esirgemeyen birçok büyüğüme ve bu zorlu tez sürecinde desteğiyle her zaman yanımda olan değerli eşim, Mehtap Gültaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ	1
2. TEZİN İÇERİĞİ	2
2.1 Tezin Konusu	2
2.2 Tezin önemi ve amacı:	2
2.3. Tezin yöntemi, içeriği ve karşılaşılan sınırlılıklar.....	3
2.4. Ad bilimi	4
3. IRAK'A GENEL BAKIŞ	8
3.1. Irakta Türkmen Varlığı	10
3.1.1. Irak Selçukları (1118-1194)	10
3.1.2. Musul Atabeyleri (Zegiler) (1127-1233):	11
3.1.3. Erbil Atabeyliği:.....	11
3.1.4. Kerkük'te Türkmen Beyliği:	11
3.1.5. Karakoyunlu Devleti (Baranlı):	11
3.1.6. Karakoyunlu Devleti (Bayındırlı):	11
3.2. Irak'ın Kuzeyi ve Türkler	12
3.3. Osmanlı Döneminde Kuzey Irak	13
3.4. Irak'ın Kuzeyinde Türklerin Yaşadığı Başlıca Bölgeler.....	15
3.5.Türkmenlerin Yaşadığı Başlıca Bölgeler	16
3.6.Musul	17
3.6.1. Aşağı-Şirinhan	18
3.6.2. Avtepesi	19
3.6.3. Eski Musul	19
3.6.4. Karasaray	19
3.6.5. Karayatağ	20
3.6.6. Öskürmedeliği.....	20
3.6.7. Salihliler	20
3.6.8. Tizharap (Tezharap).....	21

3.7. Telafer	21
3.8. Kifri.....	22
3.8.1 Eski kifri.....	24
3.9. Kerkük (Karkuk).....	24
3.9.9. Bulak.....	29
3.9.10. Büyükbazar	29
3.9.11.Cirit Meydanı	29
3.9.12.Çardağlı.....	29
3.9.13.Çekirgeağacı	29
3.9.14.Çırağ.....	30
3.9.15.Karaincir	30
3.9.21. Korya.....	32
3.9.22. Kümbetler	32
3.10. Tuzhurmatu	33
3.10.1. Aşıktepesi.....	34
3.10.2. Aştökülendere	34
4. IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI	37
4.1. Dohuk (Dakuk)	39
4.2. Dohuk'un Tarihi Coğrafyası	41
4.3.Dohuk'da Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları	41
4.3.1. Tavuk	41
4.3.2. At	42
4.3.3. Zakho	42
4.3.4. İmam Zeynelabdin	43
4.3.5. Kaleçiğ	43
4.3.6. Sakaltutan.....	43
4.3.7. Terzibaşı.....	44
4.3.8. Tilki.....	44

4.3.9. Garipboğan.....	44
4.3.10. Hasanköy.....	44
4.3.11. Kapkapçılar pazarı	45
4.3.12. Ocak	45
4.3.13. Karakaç	45
4.3.14. Rahimava	45
4.3.15. Hasanpaşa	46
4.3.16. Deliabbas.....	46
4.4. Erbil (Irbil-Hawler).....	47
4.5. Erbil'in Tarihi ve Coğrafyası	48
4.6. Erbil'de Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları	48
4.6.1. Altinköprü.....	48
4.6.2. Kuştepe	50
4.6.3. Avultepe.....	50
4.6.4. Göptepe	50
4.6.5. Barmaktepe	51
4.6.6. Baştepe.....	51
4.6.7. Büyükşora	51
4.6.8. Köysancak.....	51
4.6.9. Köye.....	52
4.6.10. Birkut	52
4.6.11. Çukur.....	53
4.6.12. Hanzad	53
4.6.13. Kılıçtepe.....	53
4.6.14. Koç.....	53
4.6.15. Ömerova.....	54
4.6.16. Gülşanhan	54
4.6.17. Dehnesuyu.....	54

4.6.18. Eski Tisin	54
4.6.19. Sultansakı.....	54
4.6.20. Sarıkahya.....	55
4.6.21. Hamzeli	55
4.6.22. Değirmencik.....	55
4.6.23. Donbalanlık.....	56
4.6.24. Yahyava	56
4.6.25. Karahasan.....	56
4.6.26. Gözlübaba	56
4.6.27. Pinaduz.....	57
4.6.28. Karatepe	57
4.6.29. Eskikaratepe.....	57
4.6.30. Kızlarbat.....	57
4.6.31. Tatar	58
4.7. Süleymaniye (Sulaymaniyah-Slemani-Suleymaniya).....	58
4.8. Süleymaniye'nin Tarihi Coğrafyası	60
4.9. Süleymaniye'de Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları	60
4.9.1. Kızkapan	61
4.9.2. Karadağ.....	62
4.9.3. Kızılca.....	62
4.9.4. Karaçitan.....	63
4.9.5. Ahmetava	63
4.9.6. Çanakcaban.....	63
4.9.7. Dükan.....	63
4.9.8. Sarıçınar	64
4.9.9. Halepçe	65
4.9.10. Kalar.....	65
4.9.11. Kaleçolan	65

4.9.12. Karakaç	66
4.9.13. Kaşkoli	66
4.9.14. Surdaş.....	66
4.9.15. Şorca	67
4.9.16. Kışla	67
4.9.17. Kışıl.....	67
4.9.18. Damlaca	67
4.9.19. Demtepe	68
4.9.20. Gönüllü	68
4.9.21. Karyabaş	68
4.9.22. Örtme-han	68
4.9.23. Şorbahane.....	68
4.9.24. Tamğa	69
4.9.25. Ervadlar.....	69
4.9.26. Amed.....	69
4.9.27. Kızmadlım.....	70
5. SONUÇ.....	70
TÜRKÇE YER ADLARI DİZİNİ	69
KAYNAKÇA.....	72

TABLO VE FOTOĞRAFLAR

TABLO 1: IRAK GENEL GÖSTERGELER	8
HARİTA 1:ETNİK OLMAYAN GRUPLARIN VE BÜYÜK KABİLELERİN DAĞILIMI	9
TABLO 2: KUZEY IRAK BÖLGESİ GENEL GÖSTERGELER	12
TABLO 3: İL NÜFUSLARI, 2011	12
HARİTA 2: OSMANLI DÖNEMİ MUSUL VİLAYETİ	13
HARİTA 3: IRAK'TA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BAŞLICA YERLEŞMELER	16
HARİTA 4: ORTADOĞU DENKLEMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ VE GELECEĞİ	16
FOTOĞRAF 1: MUSUL GENEL GÖRÜNÜMÜ	17
HARİTA 5: TELAFER'İN STRATEJİK ÖNEMİ VE TÜRKMENLER	22
FOTOĞRAF 1.2: KİFRİ GENEL GÖRÜNÜMÜ	22
FOTOĞRAF 1.3. KİFRİ'NİN OYMA DUVARLARI	24
FOTOĞRAF 1.4. KERKÜK PAZARI	24
FOTOĞRAF 1.5. KERKÜK KALESİ	26
FOTOĞRAF 1.6. KARAINCİR KÖYÜ	30
FOTOĞRAF 1.7. TAZEHRMATU BELEDİYE BAŞKANLIĞINDAN KÖYÜN GÖRÜNÜMÜ	33
HARİTA 6: KUZEY IRAK BÖLGESİ VİLAYETLERİ	37
TABLO 4: IRAK'TA BAZI YER ADLARININ İNCELENMESİ	38
FOTOĞRAF 1.8. DOHUK GENEL GÖRÜNÜMÜ	39
FOTOĞRAF 1.9. ZAHO KÖPRÜSÜ	42
FOTOĞRAF 1.10. ERBİL MEYDANI	47
FOTOĞRAF 1.11. ALTINKÖPRÜ'DE GÜNEŞ BATIMI	48
FOTOĞRAF 1.12. KUŞTEPE PAZARI	49
FOTOĞRAF 1.13. SÜLEYMANİYE GENEL GÖRÜNÜMÜ	58
FOTOĞRAF 1.14. KIZKAPAN GİRİŞİ	61
FOTOĞRAF 1.15. KARADAĞ KÖYÜ	62
FOTOĞRAF 1.16. DUKAN GÖLÜ	63
FOTOĞRAF 1.17. KALAR KALESİ	65
FOTOĞRAF 1.18. SURDAŞ KÖYÜ	66
FOTOĞRAF 1.19. AMEDİ KÖYÜ	68

KISALTMALAR

Ar.: Arapça, Far.: Farsça T.: Türkçe, TDK.: Türkçe Dil Kurumu, TS: Türkçe Sözlük,

1.GİRİŞ

Yerlerin adlarına duyulan ilgi eski bir konu olmak ile birlikte çoğu zaman insanların hikâyelerini anlatmaktadır. İnsanların zamanla yer değiştirmesi ve farklı nedenlerin araya girmesi ile bu tür hikâyelerin zamanla doğası değiştirilmiştir. Her ülkede verilen adlar önemli varsayılan yerlere verilmiştir. Örneğin, geçiş yolları, tehlikeli yerler, nehirler, iller, ilçeler, dağlar, vadiler ve kutsal yerler bunlardan birkaçıdır. Tarihi sorgulamak dünyadaki farklı yerlerin adları ile ilgili bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bazı durumlarda yazılı belgelerden daha çok o yerin kültürü de yer adlarını araştırırken kullanılmaktadır.

Irak gibi yapıcı kültürün korunamadığı ve yazılı dokümantasyonun az olduğu yerlerde ad çalışması oldukça zor olmakla birlikte geçmişe daha da uzanmak gereklidir. Yer adları, tarihçesi ve eskiden gelenlerle ilgili hikâyeler orada yaşayanlar tarafından manevi bir temel oluşturmanın yanında yerli bir kimlik vermiş olmaktadır. Dil, bir şahsı insan olarak tanımlamada kullanılan özelliklerin başında gelmekte ve bir insanın yeryüzündeki önemini belirlemektedir. Kişiler ve toplumların bir bütün olarak hayatlarına devam etmeleri dil yoluyla gerçekleşmektedir. Bu çalışma, Irak'ın kuzeyindeki yer adlarının, kültürel miras ve yer-adı bilincini incelemekte olup farklı yerlere verilen tüm adların arkasında bir tarih olduğu görülmektedir.

İnceleme yapılan bölgelerde kaynak kişilerden bilgi elde edilmiştir. Ancak bunun yanında, 111 Numaralı Kerkük Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri ile Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu (Kevseroğlu 2012) ve sözcüklerin anlamları verilirken Türkçe Sözlük (TDK 2011), bunun yanında Sesli Sözlük (2000)'den yararlanılmıştır.

2. TEZİN İÇERİĞİ

2.1 Tezin Konusu

Tezin konusu, Irak'ın kuzey bölgesinde yer alan yerleşim yerlerinin Türkçe adlarıdır. Osmanlı dönemi sonrasında uzun yıllar İngiliz mandası¹ altında kalması ve içerisinde farklı etnik grupları barındırmasına rağmen Irak'ın genelinde 2.000'den fazla Türkçe yer adı bulunmaktadır. Bu tez, Irak'ın kuzey bölgesinde yer alan Türkçe yer adlarını ele almıştır. Araştırmada 11. yüzyıldan günümüze Irak'ın kuzeyinde yer alan Musul ve Kerkük şehirleri çevresinde yaşayan Türkmenler ve değişen demografik yapının bu bölgedeki etkisi üzerine odaklanılmıştır.

2.2 Tezin önemi ve amacı:

Irak, 1923 yılında İngiltere'den bağımsızlığını ele almış olmasına rağmen uzun yıllar boyunca İngiliz etkisi altında kalmıştır. Bu etki barındırdığı etnik gruplar yüzünden ülkede hassas bir denge yaratmıştır. Yıllar içinde Irak'ta Araplar, Kürtler, Türkmenler, Kaldılar ve Aşunlar başta olmak üzere birçok etnik grubu kapsayan araştırmalar yapılmış olup bu araştırmalar bu etnik grupların kökenleri ve nereden geldiklerine dairdir.

Günümüzde tüm Irak genelinde 3 milyonu aşkın Türk'ün yaşadığı bilinmektedir. Türk kavimleri, Irak'a girdikten sonra yurt edindikleri bölgelere, köylere ve kentlere Türkçe adlar koyarak Türk geleneğine göre yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu tezin amacı Irak'ın kuzeyinde Türk varlığını yansıtan tüm yer adlarının tarihi kökeni ve nereden geldiğini detaylıca incelemektir.

Bu alanda tarih ve coğrafya alanında kısıtlı çalışmalar yapılmış, bu çalışmalarda yalnızca Türkçe yer adları verilmiş; yer adlarının kökeni konusuna değinilmemiştir. Irak'ta genel anlamda yer adları konusunda çok sayıda araştırma bulunmama ile birlikte, özellikle Türk varlığına dair araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu tez ile bu alandaki açık kapatılmaya çalışılacaktır.

Türklerin Irak'taki varlığı sadece Osmanlı değil yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Bu nedenle günümüze kadar adını korumayı başarmış Türkçe birçok köy, kasaba ve ilçe adları ülkede mevcuttur. Bu tezin amacı Türklerin Irak'ta olan köklü geçmişini ülkenin etnik ve coğrafi yapısını dikkate alarak değerlendirmektir.

¹I.Dünya Savaşı'ndan sonra bazı az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye eriştirip, bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar Milletler Cemiyeti adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen yetkidir(Akdoğan, 2013: 5).

2.3. Tezin yöntemi, içeriği ve karşılaşılan sınırlılıklar

Tez, karma bir araştırma yöntemi takip etmiştir. İçerik analizi, niteliksel araştırma ve anket aşamaları olmak üzere toplamda 3 aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmada takip edilen sıralama aşağıdaki gibidir:

İlk aşamada Irak'ın kuzey bölgesi için yapılan tüm etnik ve demografik çalışmalar ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Öncelikle Irak'ın kuzey bölgesinin coğrafi açıdan konumu, içerisinde barındırdığı bölgeleri ve bölgeye dair bilgiler ile araştırmaya başlanmıştır. Tarihi açıdan Osmanlı dönemi ve sonrası esas alınmış; Osmanlı'nın Irak'ta hâkimiyetini sürdürdüğü 1534-1918 yıllarını kapsayan toplam dört dönem incelenmiştir. Daha sonra Kuzey Irak'ta Türklerin yaşadığı başlıca bölgeler ve Türkçe isimli yerleşim alanları kapsamlı şekilde araştırılmıştır. Yapılan analizlerden yola çıkılarak Türkçe isimli bütün alanlar tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, bu bölgelerle ilgili saha araştırması ve görüşmeler yapılmıştır. Bölgede yaşayan halkın Türkçe isimli bir bölgede yaşadığına dair bilgi sahibi olup olmadığı araştırılmıştır. Son olarak yapılan araştırma ve mülakat sonuçlarına göre tezin yazım aşamasına geçilmiştir.

Osmanlı döneminden sonra Türk dili Arap aydınları denetiminde araştırılmış, dil malzemesi Arap dilbilgisine göre ele alınmıştır. Bununla birlikte tarih boyunca bölgede yerleşen Türkler kentlerde ayrı mahalleler, kırsal kesimde ayrı köyler ve kasabalar kurmuştur. Türkler, yerleştikleri yerlere, çoğu kez geldikleri yerlerin adlarını vermişlerdir. Tezde geçen Türkçe yer adları ise günümüze değin varlığını koruyan adlardır ki devlet sicillerinde, tapu senetlerinde, arşivlerde, haritalarda, tarih ve coğrafya kitapları ile günümüzde halklar arasında kullanılmaktadır. Araştırma konumuz olan Irak'taki Türkçe yer adları, bölgede gerçek olan Türk varlığının göstergesidir.

2.4. Ad bilimi

Adbilimi özellikle adlar üzerinde yoğunlaşır ve adları köken (etymologie), tarihi gelişim, dil ve kültür açısından inceleyen bir bilim dalıdır ve üç başlık altında ele alınır. Ad bilimi adına genelleme yaparsak çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her obje ve kavram ile ilgilenen bilim dalı diyebiliriz.

- Yer adları bilimi ya da yeradibilim (toponymie, toponymy, toponymie, toponomastique).
- Coğrafya adları bilimi: Akarsu adları bilimi (hydronymie, hydronmy, Hydronymie) ve dağ adları bilimi (oronymie, oronymy, horonymie) gibi alt alanları vardır.
- Kişi adları bilimi (anthroponymie, anthroponymy, anthroponymie, onomastique).

Kendine has kuralları olan ad bilimi, tüm adları incelemek için alt dallarını oluşturmuştur. Bunlar içerisinde en çok üzerinde durulan yer (toponim) ve kişi (antroponim) adlarını inceleyen bilim dalıdır. Nedeni ise en fazla kullanılan adların kişi adları olmasıdır. Bu kişilerin yaşadıkları yer adları da ikinci sırada gelmektedir. Daha sonra da coğrafi adlar diye bilinen dağ (oronim) ve su (hidronim) adları gelmektedir. Bu ana dalların kendi içerisinde alt bölümlere ayrılmasının yanı sıra yeryüzündeki bütün nesnelere belirli gruplar altında toplayıp incelediği için, pek çok alt dalı bulunmaktadır. Ayrıca bütün ana ve alt dallar birbirleriyle yeni alt dallar oluşturmaktadır. Örnek olarak: yer adı (toponim), kişi adı (antroponim) ve kişi adından oluşan yer adı (antroponim)(Aksan, 2015).

İnsanoğlu, tabiatı gereği önce kendini daha sonra da kendi gözüyle dikkatini çeken özelliklerine istinaden, çevresini tanımlamaya ve adlandırmaya ihtiyaç duymaktadır. Her türlü varlık ve objeyi ad ve adlandırma bir ihtiyaç gereği olması nedeni ile insanlık tarihi kadar eski ve ona göre paralel olarak gelişen bir olgudur. Adıyla başka bir kişiden kendini soyutlayan insanoğlu, çevresini de kendi kullanım amacına ve işlevine göre adlandırmıştır. Adlarının ne zaman ve nasıl oluştuğu, anlamının ne olduğunu merak etmesi, önce kendi daha sonra da yaşadığı bölgedeki coğrafi adları bu manada hep sorgulamasına neden olmuştur (Şenel, 2013).

Antroponim, kişi adlarını inceleyen bilimdir. TDK sözlüğüne göre Fransızca "anthroponymie"den Türkçeye geçmiştir. Unvanlar, lakaplar ve soyadları da antroponimin inceleme alanına dâhildir. Ad bilimi yada "Onomastik" adlı bilim dalı dört başlık ile hayvan adları, yer adları, bitki adları ve insan adlarını incelemektedir.

Bu alana ilk dikkati çeken Aristoteles olup bugün ad, eylem, ilgeç, durum gibi sözcük türleri ve dilbilgisi kategorileri diye bildiğimiz birtakım kavramları da ilk olarak saptayan kimsedir. Aristo'dan daha sonra ad bilimi, onomastik kuramı şeklinde önemini korumuş ve akademik çalışmalarda ele alınmıştır.

Batıda daha yaygın ve daha geniş ele alınan bu dal Türkiye'de yeteri kadar önemsenmemiştir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar bu dala daha fazla önem versede üzerinde durulması gereken birçok konu bulunmaktadır. Bu dalda yazılan en önemli eser Sakaoğlu'na aittir. Sakaoğlu'na göre (2017), insan adlarının bir yere verilen ad olarak kullanımı olağan bir durumdur. Farklı nedenler ile bir kişinin adını bir yere vermek ve bunu yaparak o kişiyi bölgede ebedileştirmek tüm toplumlarda görülen bir durumdur. Birçoğu bazen ek alarak bazende olduğu şekilde yer adı olarak kullanılır. Bu nedenle bazıları asıl şeklini günümüze kadar tamamen korumayı başarmış ve daha fazla araştırma yapmak için yer bırakmamıştır. Bazılarında görülen değişiklik ise uzun yıllar boyunca araştırılmış olup konu hakkında temel iki bölüm oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Türk kökünden gelenler ve ikincisi yabancı dillerden alınmış adlardır. Yer adlarının kökeniyle ilgili yöre sakinlerinin bir fikri olmayabilir. Örnek olarak, Erzurum'da yapılan bir araştırmada yıllardan beri aynı mahallede yaşayan bir şahsın o mahalleye adını veren kişinin vali, şair yada bir hoca olup olmadığını bilmediği görülmüştür. Yine konu ile ilgili yapılan araştırmalarda adına ağa, efendi yada hatun unvanları geçen kişilerin halk tarafından farklı bir hüviyete büründürüldüğü tespit edilmiştir. Bazılarında addaki kelimelerin anlamından yola çıkarak yakıştırma yapmaktadır. Örnek olarak Vaniefendi Mahallesi'ne adını veren şahsın vali olduğu söylenmektedir. Araştırmalarda en çok dikkat çeken ibadete açık camilerin adlarının camiye yaptırılan kişilerce verildiği inancıdır. Daha başka bir örnek de yine Erzurum'da 'Köse Ömer' adında olan bir otobüs durağı adıdır. Köse Ömer, sağlığında Lala Paşa ve Köse Ömer Ağa medreselerini kurmuş bir kişi olup kendi adını verdiği mahallede sonradan yapılan otobüs durağına da onun adı verilmiştir.

Yer adlarını yapı, anlam ve köken açısından inceleyen bilim dalına (toponymie, toponim) yer adları bilimi denmektedir. Türkçe Sözlük'te madde başı olarak "toponim" kelimesi kullanılmıştır. Toponymie çalışması yapanlar için toponomist, toponymiste kelimeleri kullanılmaktadır. Yine kişi adları filoloji, dilbilim, kültür tarihi ve halkbilim çalışmaları açısından kayda değer malzemelerdir. Din, saygı ve minnet duyulan kimselerin adları, destan ve masallarda geçen adlar, yer adları, coğrafya adları, tarihsel olay, kavim ve boy adları, ad verme modaları ve güzel ad

verme isteği kişi adlarının verilmesinde ve şekillenmesinde önemli rol oynarlar. Yer adları üzerinde yapılan incelemeler son elli yıl içinde artış göstermiş olup dil bilimi (linguistique) metodunun kullanılmasıyla daha verimli bir hale gelmiştir. Bu çalışmaların sonucunda, yer adlarının fonetik (ses bilgisi) kurallara uyduğu, tüm yer adlarının bir anlam taşıdığı ve bu adların verilmesinde birtakım kurallar ve nedenler olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim yerinin durumu, konumu, çevredeki göl, akarsu ya da yapı, orada bulunmuş ünlü bir kimse, çevredeki yaygın meslekler gibi unsurlar yer adlarının konulmasında etkili olan eğilimler olarak görülmektedir(Şahin, 2019).Yer adları incelemelerinde şu sorular yanıtlanmaya çalışılır:

- Ad kime ait?
- Bu ad hangi nedenden verilmiştir?
- Adın gerçek şekli nedir?
- Bir önce verilen ad niçin değiştirilmiştir?

Yer adlarının değişik hikâyelere bağlanması her toplumda olağan bir durumdur. Mesela, Konya için ‘İkonium’ (İkonía) ve Konya, İstanbul için ‘İslambol’ ve ‘İstimbol’, Eređli’ye ‘Erieđli’ denilmesi başlıca örneklerdir. Kıyaslama açısından batıdan örnek verilmesi gerekirse Amerika Birleşik Devletlerinden Hymera adındaki yerleşim merkezinin adı ile ilgili olarak tarihi kaynaklardan farklı görüşler sunulmuştur. Bunlar aşağıdaki gibi derlenmiştir:

- Zamanında 200 kişinin yaşadığı bu kasabanın adı Philadelphia olarak bilinirmiş ve postanesinde Mary adında bir bayan çalışıyormuş. Gelen geçen herkesin ‘Hi Mary’ yani ‘Merhaba Mary’ olarak seslenmesi sonucu kasabanın zaman ile adı Hymera olarak değiştirilmiştir.
- Aynı postacının kızı çok uzun boylu olduğu için ona ‘High Mary’ denmesi ile kasabanın adı bu şekilde kalmıştır. Bölge tarihinde kasabanın adı Pittsburg’dur. Posta müdürü aynı bölgede başka bir Pittsburg olduğunu tespit ettikten sonra ‘High Mary’ olarak değiştirmiş, nedeni üvey kızının adının Mary olması imiş. Bu isim kısaltılarak bugünkü şeklini almıştır.

Bu örnekte olduğu üzere yer adı ile ilgili bilgi toplandığında anlam ve mana dışında farklı açıklamaların çıkacağı görülmektedir (Sakaoğlu, 2017).

Dağ, akarsu, ova, yayla, geçit, vadi ve otlak gibi çeşitli coğrafya adları üzerinde birer dilsel öğe olarak çalışma yapan bilim dalı coğrafya adları bilimidir.

Kültür ve yerleşme tarihi konularının aydınlatılmasında coğrafya adları bilimine sıkça başvurulmaktadır. Coğrafya adlarının dağ adları ile ilgilenen dalı dağ adları bilimi (oronymie) dir. Coğrafya adlarının su ile ilgilenen dalı akarsu adları bilimi (hydronymie) dir (Şahin, 2019). Tarihteki örnekler ele alındığında Akdeniz için İsrail halkının ‘Büyük Deniz’, Yunanlıların ‘İç Deniz’ ve Arapların ‘Orta Deniz’ demesi ele alınabilir. Ataların kültür ve yerleşim tarihine bakıldığında az sert, az korkulu kıyıları olan limanlar için ‘ak’ ve ‘kara’ kelimelerini seçmeleri gayet uygundur(Sakaoğlu, 2017).

Oxford English Dictionary toponimi teriminin (İng. Toponymy, Alm. Toponymie Ortsnamenkunde, Fr. Toponymie) “yer adı bilimi” anlamında 1876 yılından beri kullanıldığını belirtmektedir. Bu terimin 19. yüzyılın sonunda Avrupalı araştırmacılar tarafından birleşik bir sözcük olarak Yunanca τόπος (tóπος) yer ve ónoma (όνωμα) ad anlamına gelen sözcüklerden üretilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu Yunanca sözcüklerin kökenlerinin Türk, Fars ve Sanskrit dillerindeki toprak anlamındaki ‘nām’ ya da ‘nāman’ biçiminden kaynaklandığı bilinmektedir. Dolayısıyla Yunanca olduğu düşünülen toponimi teriminin her iki ögesinin de tarih içinde doğudan batıya taşındığı açıktır. Yeradı biliminin amacı yeradlarının esas itibari ile ne anlama geldiğini incelemektir. Bu nedenle tarihçi ve dilciler bu konu üzerine yoğunlaşırlar. Toponimi üzerinde olan çalışmalar eski uygarlıklar tarafından bir şekilde kaydedilen çoğu yer adının günümüze kadar bazı ağız değişiklikleriyle halen kullanılmaya devam ettiğini göstermiştir. 19. yüzyılda coğrafya ve haritacılık üzerinde yapılan çalışmalara bağlı olarak önem kazanan toponimi Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından dilbilimi içinde, adbilimi (onomastik) alt bölümü kapsamında değerlendirilmeye başlamıştır. Türk dilinde incelemeler Avrupa’daki gelişmelere istinaden uyarlanmış ve ilk analizler Ş. Sami’nin Kamûsü’l Âlâm adlı ansiklopedik eserinde yapılmıştır. Bir yer ile ilgili yapılan derin araştırmalar sayesinde önemli kültürel ve tarihsel bilgiler elde edilecektir (Polat, 2019).

3. IRAK'A GENEL BAKIŞ

Irak'ın resmî adı el-Cumhûriyyetü'l-İrâkıyye olup başkenti Bağdat'tır ve bir Ortadoğu ülkesidir. Dünya denizlerine Basra Körfezi'ndeki dar bir kıyı şeridi ile açılmaktadır. Irak, Suudi Arabistan ve Küveyt ile tarafsız bölge oluşturmuş olup aralarında serbestçe dolaşma hakkına sahipken sonradan bu bölge dağılmış ve topraklar üç ülke arasında bölünmüştür. Ülke 438.317 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Topraklarının 900 km²'den fazlası sulak alan olup nüfusu 1995 yılında 20.400.000 olarak tespit edilmiştir. Tek parti tarafından cumhuriyet ile yönetilen ülke idarî açıdan on sekiz vilayete ayrılmıştır. Başkent Bağdat özel bir statüye sahip olup en yüksek sivil yöneticisi İçişleri Bakanlığı'nın önerisiyle cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Ülkenin kuzeyinde bulunan Kürt ve Türkmen nüfusun yoğun olduğu Erbil, Dohuk ve Süleymâniye valilikleri kısmî ayrıcalıklara sahiptir(Akkan, 1999: 22).

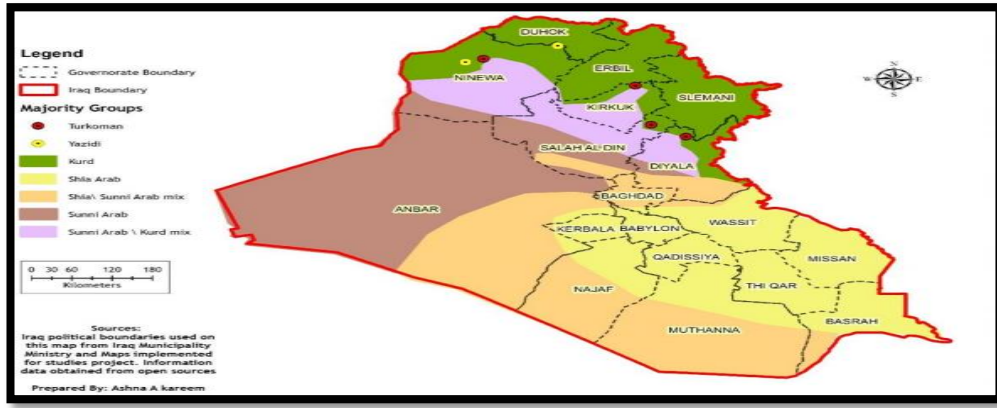
Table 1. Irak Genel Göstergeler. Akdoğan 2013:4'ten alınmıştır.

Resmî Adı	Irak Cumhuriyeti
Başkent	Bağdat
Yönetim Şekli	Parlamentar Demokrasi
Yüzölçümü	435.052 km²
Nüfusu (2012 yılı tahmini)	33,3 Milyon
Resmî Dil	Arapça, Kürtçe
Etnik Yapısı	% 75-80 Arap, % 15-20 Kürt, % 5 Türkmen ve diğerleri
Dini Yapısı	% 97 Müslüman (% 60-65 Şii, % 32-37 Sünni), % 3 Hıristiyan ve diğerleri
Para Birimi	Yeni Irak Dinarı (1000 Irak Dinarı=1,55 TL=0,86 Dolar)
GSYİH (2012)*	157 milyar Dolar
Kişi Başına GSYİH (2012)*	4.937 Dolar
İhracat (2012)*	93,8 milyar Dolar
İthalat (2012)*	56,9 milyar Dolar
Yıllık Enflasyon (2012)*	% 6,2
Büyüme Oranı	% 9,5
Petrol Rezervi	143 milyar varil
Petrol Üretimi	3 milyar varil/gün

Irak dünya tarihinde konumu gereği önemli bir yere sahiptir. 2003 yılında rejimin sonu ile birlikte farklı bir siyasi ve ekonomi yapılandırma gerçekleşmiştir. Irak tüm dünya genelinde petrol rezervleri açısından dördüncü sırada olup ekonominin gelişimi için petrol önemli bir etkidir. Kuzeyden Türkiye, doğudan İran, güneydoğudan Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan, batıdan da Ürdün ve Suriye ile çevrilidir. Türkiye ile 352 km, İran ile 1.458 km, Ürdün ile 181 km, Kuveyt ile 240 km, Suudi Arabistan ile 814 km ve Suriye ile 605 km. sınıra sahiptir. Petrol, milli gelirin % 60'ını, kamu gelirlerinin ise yaklaşık % 90'ını oluşturmaktadır. Irak, dünyada maliyeti en düşük petrol ve gaz üretimine sahiptir. Rezervler açısından ise, Venezuela, Suudi Arabistan ve İran'ın ardından, dünyanın dördüncü en büyük petrol ülkesidir. Irak'ın en önemli ihracatı% 99 ile petroldür (Akdoğan, 2013: 5).

22 Mayıs 2003'te ülkeye uygulanan tüm engelleme kalkmış olup Irak, Birleşmiş Milletler ve Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde yeni bir idare altına girmiştir. Yönetim olarak 18 vilayetten oluşur ve nüfusu en yoğun üç bölgesi Bağdat, Basra ve Musul'dur. Genel olarak, Sünni Arap, Şii Arap, Sünni Kürt ve Türkmenler tarafından kurulan toplumlar kendi aralarında benzer özellikleri, değerleri ve deneyimleri korumuşlardır. Irak'taki Müslümanlar, sünni ve şii mezheplerine bölünmüştür. Bu toplumsal farklılıklar tarihsel ve politik çatışmaları beraberinde getirmiştir(Zada, 2018).

Harita1: Etnik Olmayan Grupların ve Büyük Kabilelerin Dağılımı. Kaynak: (Zada,2018).

3.1. Irakta Türkmen Varlığı

Türklerin Irak'taki yoğun yerleşimleri 1055 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Irak'a girmesi ile başlamıştır. Selçuklular dönemi Irak toplumu için önemli bir dönemdir. Iraktaki Türk nüfusu Selçuklulardan sonra Atabeylikler döneminde de artarak devam etmiştir. Zengiler olarak bilinen ve merkezi Musul olan Musul Atabeyliği (1127-1223) ile merkezi Erbil olan ve adına Beğtiginliler denilen Erbil Atabeyliği (1144-1232) bölgede hakimiyet sağlamışlardır. Bölgede hakimiyet kuran diğer beylikler ise Hamrin dağları ile Hanekin etrafında hüküm süren Türkmen İyvaki Beyliği ile Kerkük'te hüküm süren Kıpçak Beyliğiydi.

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan bölgenin kaderi I.Dünya savaşının son günlerinde değişmeye başladı. Osmanlı devleti Irak cephesinde ilk zamanlarda önemli başarılar elde etse de savaşın sonuna doğru pek çok kayıp vererek Musul'a kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak teslim olmuştur (Kuzeci, 2019).

3.1.1. Irak Selçukları (1118-1194)

Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra Selçuklular Irak'ta 76 yıl hüküm süren bağımsız bir devlet kurdular. M. 1118 yılında kurulan bu devlette, ilki Sultan Mehmet Tapar'ın büyük oğlu Sultan Mahmut, sonuncusu Arslan Şah'ın oğlu sultan II. Tuğrul olmak üzere dokuz sultan hüküm sürmüştür. Irak Selçukluları M. 1157 yılına kadar Sultan Sencer'e tabi olmuş, bunun ölümünden sonra ise bağımsız olarak hüküm sürmüşlerdir. Daha sonraki yıllarda otoriteleri zayıflayarak Atabeylere tabi olmuşlardır (Kuzeci, 2019).

3.1.2. Musul Atabeyleri (Zegiler) (1127-1233):

Atabey lakabı Selçuklu prensleri ve şehzadelerinin her türlü eğitimiyle uğraşan tecrübeli hocalara verilmiştir. Bunlar, ülkenin uzak eyaletlerine yönetici olarak gönderilen şehzadeleri, devlet idaresine alıştırmak, savaş ve komutanlık hususlarında eğitim yaptırmakla görevlendirilmişlerdir. Türkmen beylikleri arasında en ünlü olanı Musul Atabeyliği'dir. Musul Atabeyliği siyasî ve askerî dehaları ile ün yapan ve özellikle haçlı ordularına karşı başarı ile savaşan İmadeddin Zengi ve Oğlu Nurettin Zengi'ye nisbetle tarihte zengiler adıyla da anılmıştır (Kuzeci, 2019).

3.1.3. Erbil Atabeyliği:

Bu dönemde Irak'ta kurulan Türkmen beyliklerinden biri de Musul, Erbil, Şehrizer, Hakkari, Harran, Sincar ve Tikrit'te hüküm süren Erbil Atabeyliği'dir. Bu Atabeylik M. 1144 yılında Selçuklu Komutanlarından olan Beğtigin'in oğlu Zeyneddin Ali Küçük tarafından kurulmuştur. Kendisinden sonra oğulları Zeyneddin Yusuf ve 65 yıl Erbil'i idare eden Muzaffereddin Gökbörü hüküm sürmüştür (Demirci, 2018).

3.1.4. Kerkük'te Türkmen Beyliği:

Kerkük ve Şehrizer bölgesinde Süleymaniye bölgesiyle Şehrizer ovasını da içine alan bir Türkmen beyliği kurulmuştur. Bu beyliğin başında Arslan Taş oğlu Kıpçak bulunuyordu. Daha sonra İmadeddin Zengi ile çarpışan Kıpçak mağlup olmuş, böylece bu beylik Musul Atabeyliği'ne katılarak son bulmuştur (Demirci, 2018).

3.1.5. Karakoyunlu Devleti (Baranlı):

Baranlı boyuna mensup Karakoyunlular, başkanlık yolu ile iktidara geçtiler. Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf H. 806 yılında Bağdat'ı istila etti. Daha sonra Celayirli Sultan Ahmet'in H. 814 yılında yazdığı fermana dayanarak, oğlu Şah Ahmet'i Irak tahtına oturttu. Babası Kara Yusuf'un ölümü üzerine bütün ülkesi kendisine kaldı (Demirci, 2018).

3.1.6. Karakoyunlu Devleti (Bayındırlı):

Akkoyunlular Oğuz Han'ın torunlarından ve 24 Oğuz boyundan biri olan Bayındır'a mensupturlar. Bu devletin en önde gelen şahsiyetleri arasında, Kara Osman adıyla tanınan Hasan Bey'dir. Türkmenlerin Irak'ı fiilen vatan olarak benimseme devri saydığımız ikinci dönemin bölümleri, bu şekilde birbirini izlemiştir. Böylece Türkmenler Irak topraklarında kendilerine uygun ortamı bularak

yerleşmişler ve Türk-İslâm medeniyetinin kurulmasında büyük rol oynamışlardır (Demirci, 2018).

3.2. Irak'ın Kuzeyi ve Türkler

Tablo 2: Kuzey Irak Bölgesi Genel Göstergeler. Kaynak:Akdoğan,2013:22'den alınmıştır.

Resmî Adı	Kürdistan Bölgesel Yönetimi
Başkent	Erbil
Yüzölçümü	38.650 km ²
Nüfusu (2011)	4,6 milyon
Resmî Dil	Kürtçe ve Arapça
Etnik Yapısı	Kürt, Türkmen, Arap ve diğerleri
Dini Yapısı	Müslüman, Hristiyan, Yezidi ve diğerleri
İller	Erbil, Duhok, Süleymaniye

Irak eski çağlardan beri Mezopotamya olarak bilinir ve Mezopotamya tam olarak Batı Asya'da, Dicle ile Fırat ırmakları arasındadır. İki ırmağın kesiştiği Bağdat'tan, kuzeyde Güneydoğu Toroslar'ın eteğindeki coğrafyanın topraklarının kuzey kesimini içerir. Coğrafi açıdan Ortadoğu, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları için geçiş noktasıdır(Akdoğan, 2013: 22).

Irak, Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını barındırdığı için çevre ülkelere büyük avantaj ve ekonomik üstünlükler sağlamaktadır. Bu üstünlük birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Kuzey Irak bu coğrafi konumda ana merkezdir ve bu sebepten Batı ülkelerinin öncelikli ilgi alanına girmiştir. Kuzey Irak için asıl önem barındıran komşu ülkeleri Suriye, Türkiye ve İran'dır. Kuzey Irak bölgesi tam olarak Erbil, Duhok, Süleymaniye, Kerkük ve Musul eyaletlerinden oluşmaktadır ve Kürt, Arap ve Türkmenlerin iç içe yaşadığı bir yerdir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi seçim ile başa gelmiş bir parlamento,Cumhurbaşkanı ve Başbakanı sahiptir. Başkenti Erbil'dir. Süleymaniye ve Duhokda diğer iki ilini oluşturur. Irak İstatistik Kurumunun 2011 yılı resmî rakamlarına göre bölgenin nüfusu 4,6 milyondur. Bölge şimdiki konumuyla cazibe merkezi olması nedeniyle çeşitli ülkelere göç almakta ve nüfusu hızla artmaktadır(Ermiş, 2014: 15).

Tablo 3: İl Nüfusları,2011. Kaynak,2013:22'den alınmıştır.

İl	Şehir Nüfusu	Toplam (Şehir+Kırsal)	Nüfus
Erbil	1.341.127	1.612.692	

Süleymaniye	1.595.528	1.878.764
Duhok	827.986	1.128.745
Toplam	3.764.641	4.620.201

Kuzey Irak hacim olarak ülkenin yaklaşık %18'ini kapsar. Irak'ın kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlık bölgedir. Bu bölgenin kuzeyi Türkiye-Irak sınırının tamamını, doğusunda Irak-İran sınırının 407 km uzunluğundaki bölümü kapsar. Bölgenin güneyini ve batısını, Irak-Suriye-Türkiye sınırının kesişme noktasını Halepçe'ye bağlayan, Musul ve Kerkük'ü dışarıda, Erbil, Dohuk ve Halepçe'yi içeride bırakan bir hat teşkil etmektedir. Irak'ın kuzeydoğusunda oluşturulmuş bu bölge 'DeFacto²' adıyla anılmaya başlamıştır. İdari açıdan ise günümüzde Kürt bölgesini oluşturan Erbil, Süleymaniye ve Duhok bölgesini ve bunlara ek olarak Kerkük ve Musul'u kapsayan alan Irak'ın kuzeyi olarak bilinmektedir.

Nüfus olarak bölgede ilk sırada Kürtler sonrasında Türkmen, Arap ve az sayıda Asuriler yaşamaktadır. Kürtler, özellikle Erbil, Duhok ve Süleymaniye'de, Türkmenler ise Musul, Erbil ve Kerkük'te yaşamaktadır. Kuzey Irak'ın Erbil bölgesinde bazı Kürtler hâlâ aşiretler halinde yaşamakta olup Süleymaniye bölgesi ise Kuzey Irak'ın kültür ve ekonomik açısından en çok ilerleme kaydetmiş bölgesidir. Barzani'nin hakim olduğu Bahdinan bölgesi, feodal ilişkilerin varlığını sürdürdüğü, aşiret yapısının kuvvetli olduğu ve bu durumun şehir içinde devam ettiği bir bölgedir.

Bölge sanayisi gelişmemiştir. Sınır kenti Erbil dışında, KDP bölgesinde küçük ölçekli sanayi kenti diyebileceğimiz Dohuk, Şaklava, Zaho ve Selahattin kentleri vardır. Güneyde Talabani'nin hakim olduğu Soran Bölgesi ise, şehirli nüfus barındıran, feodal ilişkilerin zayıfladığı, sanayileşme ve şehirleşmenin önde olduğu bir bölgedir(Ermiş, 2014: 17).

3.3. Osmanlı Döneminde Kuzey Irak

Harita 2: Osmanlı Dönemi Musul Vilayeti. Kaynak: (Kurt,2012: 27).

²De Facto; Latince kökenli olup, uluslararası hukuk terimidir. Daha çok bir devlet ya da hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılmaktadır(Ermiş, 2014: 17).

Osmanlı Devleti 13. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını Irak üzerinde sürdürmüştür. Anadolu'da kurulmuş olan İslam ve Türk-İslam devletlerinin en güçlüsü, en uzun süreli olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman Bağdat'ı aldıktan sonra, Irak'ta düzenlemeler yapmıştır. Irak'ta uyguladığı ekonomi ve köylünün vermek zorunda olduğu vergi dışında, tüm ürünü ve kazancı devletin koruması altına almıştır. Kültürel, ekonomik, sosyal, eğitim ve sanayi kuruluşları ilk olarak Osmanlı zamanında kurulmuştur. İlk sivil ve askeri Rüştîye Mektebi, yetimler ve kimsesiz çocuklar için Sanayi Mektebi bunlar arasındadır. Gureba Hastanesi, belediyeler, kışlalar ve saraylar bu dönemde yapılmıştır. Abahane adı ile bilinen yirmi dokuma fabrikası ve ilk defa Bağdat'ta kurulan matbaa ve aynı matbaada basılan Zevra adındaki ilk gazete 1869 yılında yayınlanmıştır. Bu gazete Irak'ın kültür tarihinde önemli bir yer almıştır ve günümüzde hâlâ açılış tarihi, Irak Basın Günü olarak anılmaktadır. Bunların yanında tramvay hattı ve yüzlerce müesseseler kurulmuştur ki günümüzde bu müesseselerin çoğu ayakta durmayı sürdürmektedir ve Türkçe adlar taşımaktadır. Araştırdığımız yer adları arasında bunlar oldukça dikkat çekicidir. Örnek olarak; Ekmekhane, Abahane, Saray mahallesi, Alanı çarşısı, Telhane ve benzerlerine yakın bir çok müesseselere rastlanmaktadır(Qaftan, 2005: 42).

16. yüzyılın başlarında Osmanlı doğuya yönelmiş çünkü İran hükümdarı Şah İsmail'in Şia mezhebinin Anadolu'ya yaymasından endişe etmiştir. Şah İsmail'in 1508 yılında Bağdat'ı Musul'u ve Irak'ın büyük kısmını topraklarına katması, Osmanlı İmparatorluğunu ayağa kaldırmıştır. Yavuz Sultan Selim başta Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'i yenmiş ve sonrasında Musul, Erbil, Kerkük gibi Kuzey Irak'ın önemli şehirlerini Osmanlı topraklarına katmıştır(Ciminoğlu, 2017).

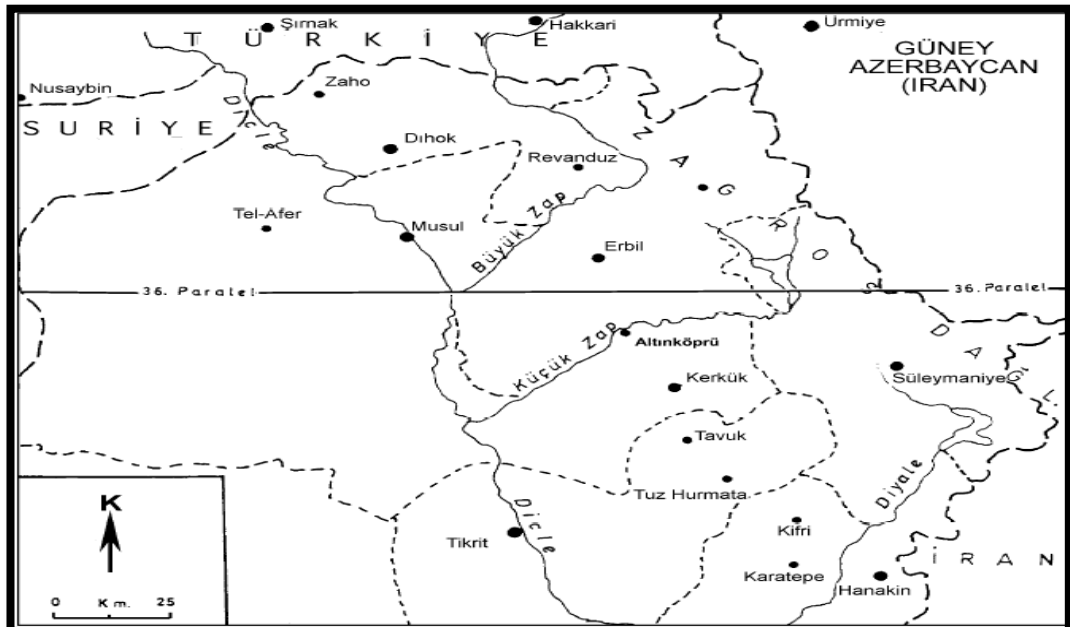
1534'te Osmanlı Irak'ın tüm topraklarını almış olup 8 Kasım 1918 yılına kadar da Osmanlı topraklarına ait kalmıştır. 1534-1918 yılları arasında Osmanlı'nın Irakta olan hâkimiyeti dört dönemden oluşur;

- 1) Bağdat'ın 1534 yılında fethinden, 1622 yılında Sefaviler tarafından işgaline kadar olan dönem,
- 2) IV. Sultan Murad'ın 1638'de Bağdat'ı geri almasından 1749'da Memüklü dönemine kadar,
- 3) 1749 Memüklü döneminin 1831'de son bulması,
- 4) 1831 yılında Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşından mağlup çıktığı 1918 yılına kadar Irak Osmanlı hükümünde Basra, Bağdat ve Musul'dan oluşuyordu ve bugün Musul vilayeti olarak bilinen bölge o zamanlar Kerkük ve Süleymaniye'yi kapsamaktaydı(Kevseroğlu, 2012: 152).

3.4. Irak'ın Kuzeyinde Türklerin Yaşadığı Başlıca Bölgeler

2010 yılında Irak'ın kuzeyindeki nüfus 33 milyon olarak belirlenmiş olup resmî kayıtlara göre 1925 yılında Musul'da Türkmen nüfusu 8.652 olarak tespit edilmiştir. Bu toplam nüfusunun (801 bin) % 4,8'i kadardır. Bu oran Erbil, Süleymaniye, Duhok, Kerkük ve Musul vilayetleri arazisine karşılık gelen bölgede 400 bin civarında Türkmen olması gerektiğini göstermektedir(Qaftan, 2005: 178)

Türklerin yerleştiği bölgeler, Kuzey Irak'ın Musul, Erbil, Kerkük ve Diyal illerinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Bugün Diyala'ya bağlı olan Kifri, Süleymaniye'ye bağlı olan Çemçemal ve Salahaddin'e bağlı olan Tuzhurmatu, Kerkük'e bağlıydı. Telafer Irak'taki Türklerin yoğun biçimde yaşadığı en büyük Türk ilçesidir. Kifri ve Tuzhurmatuda geçmişte olduğu gibi bugün de önemli bir Türk yerleşim bölgesidir. Tuzhurmatu, Telafer'den sonra Irak'taki en önemli Türk ilçesi

konumundadır. Kifri'de ise 700'e yakın Türkmen ailesi yaşamaktadır ve çoğu Bayat boyuna mensup olan bölgedeki köylerde yaşarlar(Yiğit, 2000: 19).

Harita 3: Irak'ta Türklerin Yaşadığı Başlıca Yerleşmeler. Kaynak: Yiğit,2000: 19.

3.5.Türkmenlerin Yaşadığı Başlıca Bölgeler

Harita 4: Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği. Kaynak: (Güngör,2014: 21).

Irak nüfusu 20.yüzyıl başlarında 2 milyon, 1947’de 4.186.000, 1957’de 6.298.000, 1965’te 8.220.000, 1977’de 12.171.500, 1987’de 16.335.00 ve 1995’te 20.400.000 olarak belirlenmiştir. 2014 Irak seçimlerinde ise Irak nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Bu da Irak Türkmenlerinin nüfus oranını %9-10 olarak belirlemiş olup günümüzde 3 ila 4 milyon arasında oldukları söylenebilir(Doğan, 2018: 22). Irak’ta yaşayan Türkmenler bu bölgenin kuzeyinden başlayarak Telafer, Musul, Erbil, Altinköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Kara Tepe, Hanekin, Mendeli ve Bağdat’ın Güneydoğusunda bulunan Bedre’ye kadar uzanan bir yol üzerinde yerleşim sağlamışlardır. Resmî kayıtlar Türkmen topluluğunun %2 olduğunu iddia etse dahi bu rakamların gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. Gerçek rakamın %10 olduğu ifade edilmektedir (Şafak, 2017: 1). Türkmenler bölgede bulunan Kürt ve Arap halkı ile dost bir şekilde yaşamış olup ortak bir Müslüman kimliğinde birleşmişlerdir. Bölgedeki barışın sonu Osmanlı döneminin bitişi ile başlamıştır(Güngör, 2014: 24).

3.6.Musul

Fotoğraf 1: Musul şehrinin genel görünümü. Kaynak: (Kevseroğlu,2012).

Musul (الامو صل), Arapça bir ad olup anlamı ulaşılan yer demektir. Musul nüfusu Arap, Türk ve Kürtler'den oluşmaktadır. Irak'ın en büyük üçüncü ve en kalabalık ikinci şehridir. Musul sırası ile Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Ba'aj, Hamadiye, Sihakhan ve Akra olarak toplam dokuz ilçeden oluşmaktadır. Musul merkez ilçesinde Yunus Peygamber, Faysaliye ve Mansur mahalleleri Irak Türkmenlerinden oluşur(Doğan, 2018: 11).

Musul merkezi ve çevresinde tahmini 70 köy bulunmaktadır. Günümüzde Musul'a bağlı birçok Türk köyü, tarihi harabe, dere, sokak ve mahalle adları bulunur. Örnek olarak; Avtepesi, Asuri imparatorluğundan kalmış, Musul iline bağlı tarihi bir harabedir. İçkale ise Musul'un güneyinde yer alan bir mahalledir. Bekir Paşa yine aynı bölgede yaptırdığı saraya İçkale adını vermiştir. Fransız gezgin Tafirni Musul hakkında yazarken İçkale'nin güzelliğine kitabında yer vermiştir(Kevseroğlu, 2012: 211).

Bu bölgenin stratejik konumu, ekonomik kaynakları ve Türkiye ile olan bağları birçok gücün buraya olan ilgisini arttırmıştır. Başta İngilizler olmak üzere bu bölge Fransız ve Yahudiler tarafından da ele geçirilmek istenmiştir(Kevseroğlu, 2012: 191).

3.6.1. Aşağı-Şirinhan

Aşağı 'bir yere göre daha alçak yerde bulunan'(TS: 1221) + şirin 'sevimli, cana yakın, tatlı, hoş'(TS: 1397)+han'yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların

konaklamalarına yarayan yapı'anlamındadır. Mahmood Bey yıllar önce Erbil'den Musula'a yerleşmiş bir Türkmen aileden gelmektedir. Mahmood bey bu bölgenin iki köyden oluştuğunu belirtmektedir. Bu iki köy aşağı ve yukarı Şirinhan adlarıyla bilinir. Mahmood Bey'e göre köyün adı öncesinde de Şirinhan'dı fakat bazıları köy adının Şerif Han'dan geldiğini düşünmektedir. Köy halkının belirttiği bazı Türkmen aile adları: Bayat evi, Bazvay evi, Cecco Evi, Cercis Evi veya Begdelli, Cemşid evi, Hıdır Evi, Kaplan Evi ve Şebekler'dir. Bu da Begdelli adı ile 24 Oğuz boyundan biri olan Begdili adının halk ağzında dönüştüğü biçimidir(Mahmood, 2020).

3.6.2. Avtepesi

Av ile tepe kelimesinden oluşan birleşik addır. Av 'bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması' (TS: 1343)+ *tepe* 'yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi' (TS: 2324) +*si* (3. teklik iyelik eki). Musul'un 20 km. Kuzeybatısında ve Dicle'nin doğusunda kalmaktadır. Musul'un Kızılkuyu köyünün çevresinde yer alan tarihi bir harabedir. Asurî imparatorluğundan kalan kalıntılardan oluşur. (Taqi, 1971: 241).

3.6.3. Eski Musul

Eski 'çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan' (TS: 2837)+ *Musul* (الموصل), Arapça kökenli bir kelime olup anlamı ulaşılan yer demektir. Aşağıda olması özelliği ile verilen yer adıdır. Musul ilinin 40km. kuzeybatısında ve Dicle nehri üzerinde kalmaktadır. Maden, Asuriler ve İslami çağlardan kalan bir arkeolojik sit alanıdır. Türkmen devrinde bölgeye bu ad verilmiştir. Aynı bölgede Eski Musul barajı bulunmaktadır. Çevre köylerle birlikte birçok yerleşim yerinin elektrik enerjisi bu barajdan elde edilir(Alyawayi, 2009: 16).

3.6.4. Karasaray

Kara ve *saray* kelimelerinin birleşiminden oluşmuş addır. *Kara* 'en koyu renk' (TS: 1522) + *saray* 'hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı' demektir. Rengi nedeni ile adını almış tarihi bir yapıdır. Musul il merkezinin saray kapısı *Bab el saray* denilen mahallesinde olan tarihi bir saraydır. Hicri 657

yılında vefat eden Atabey Bedreddin Lualua tarafından yaptırılmıştır. Moğollar Musul'a girdiklerinde bu sarayı yaktıkları için duvarları simsiyah olmuş, o günlerden günümüze değin yerli halk bu saraya Karasaray adını vermişlerdir. Osmanlılar devrinde hükümet Karargâhı olarak kullanılmıştır(Alyawayi, 2009: 27).

3.6.5. Karayatağ

Kara ve *yatağ* kelimelerinin birleşiminden oluşmuş addır. *Kara* 'en koyu renk' (TS: 1522) + *yatak* 'fideleri gömmek için toprakta açılan çukur' (TS: 1729) anlamına gelmektedir. Musul'un Karakuş ilçesine tabi bir Türkmen köyüdür. İl merkezinin 30km.batısına düşmektedir. Coğrafi özelliği nedeni ile bu adı almıştır. Karayataklılardan topraklarına göz diken derebeylerle çarpışarak onları kırmıştır. Son yıllarda geçen kıtlık ve sıkıntı nedeniyle köy halkının bir kısmı ata yurtları olan Gokçeli köyüne göç etmiş ve bir kısmında komşu Türkmen köyleri ile Musul'a yerleşmişlerdir. Bayatevi, Şebekler, Sefilevi, Şito Türkmen ailelerinin yerleşim bölgesidir(Taqi, 1971: 267).

3.6.6. Öskürmedeliği

Öksürme 'solunum yolları zarlarının rahatsızlığı' (TS: 1522) +*delik* 'dar, küçük açıklık' (TS: 1438) +*i* (3. teklik iyelik eki). Köyde çocuklar kara öksürme hastalığına düşerse bu yeri ziyaret ederek, hemen şifa bulur gibi bir inanç halk arasında dolaşmaktadır. Bu ad, efsane ve inanıştan gelen yer adıdır. Öksürmedeliği, Musul iline bağlı Tezharap köyünün çevresinde bulunan bir mağaranın içinde bulunan gediktir. Köy halkı, arasında bir inanca göre imam Ali Rıza'nın çocukları bu yerde barınmış ve yerleşmişlerdir. (Taqi, 1971: 321).

3.6.7. Salihliler

Salih, Türkçe kökenli bir aile adı olup sahiplenme eki *-li* ve çoğul eki almıştır. Salih ailesinin yerleşim yeri olduğundan bu adı almış ve bu nedenle boy adı kökenlidir. III. Murad döneminde iki topluluk olan Salihliler'in bir kısmı Musul'da diğeri de Kerkük'e yerleşmiştir. Günümüzde Salihliler, Kerkük'te yaşayan iki büyük aileden oluşmaktadır. Ayrıca Diyala il sınırları içinde kalan Türkmen yerleşim yerleri arasında Salih Bey adı ile bilinen bir köy mevcuttur. Kerkük'te Bulak mahallesine bağlı Salihiler adlı bir sokak vardır. (Alyawayi, 2009: 45).

3.6.8. Tizharap (Tezharap)

Tiz kelimesi Farsça'dan gelmekte olup 'kesin' anlamındadır. *Harap* ise Arapça (ḥarāb)'dan gelmekte ve anlamı 'yıkılacak duruma gelmiş, virandır'. Türkçe'nin söz dizimine uygun olarak birleşip yer adı olmuştur. Musul iline bağlı bir Türkmen köyüdür. Bu köy Dicle nehri üzerine düştüğü için, eski yıllarda ticari bir bölge olarak kullanılmıştır. Köyde Bektaş adlı bir höyük ve İslami devrinden kalan kalıntılar bulunmaktadır. Kelekler burada mallarını indirip değiştirir ve kervanlarını dinlendirir. Tacirler ve kervanlar köyü terk ettikleri zaman köy işsiz kaldığından halk köye Tisharap adı vermiştir. Bu da işsizlik yüzünden harap olmuş anlamındadır. Yaşanan bu tarihi olay nedeni ile bu adı almıştır. (Alyawayi, 2009: 52).

3.7. Telafer

Telafer (ء فر تل, Tal' Afar), Kuzey Irak bölgesinin önemli bir yerleşim merkezidir. Bununla birlikte Türkiye, Suriye ve Irak arasında Orta Doğu'nun en stratejik noktalarından biridir. Nüfusunun 500bin olması dünyanın en büyük ilçelerinden biri olmasını sağlamıştır. Telafer ve çevresinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Türkmen ve Türkmen oymaklarından oldukları birçok tarihçi

tarafından kabul edilmektedir. Aşağıdaki haritada mavi ile işaretli kısımlar Türkmenlerin Irak'taki yerleşim yerlerinin çoğunu göstermekle birlikte ne kadar geniş bir coğrafyayı kapsadığının kanıtıdır(Özkan, 2009: 13).

Harita 5: Telafer'in Stratejik Önemi ve Türkmenler. Kaynak: (Özkan, 2009).

Kalesi ile bilinen bu şehir tarihi bir Türkmen kentidir. Telafer Musul'a 60km. mesafede olup birçok baskıya rağmen geleneksel yapısını ve Türkmen kimliğini korumayı başarmıştır. Özellikle Telafer kalesi tarihte birçok saldırıya uğramıştır. 1920 yılında kaleyi kuşatan İngiliz ordusu en büyük hasarı kentin kale surlarını ağır toplarla vurarak yapmıştır(Akit, 2018: 3).

3.8. Kifri

Fotoğraf 1.2: Kifri şehrinin genel görünümü. Kaynak: (Kari,1998).

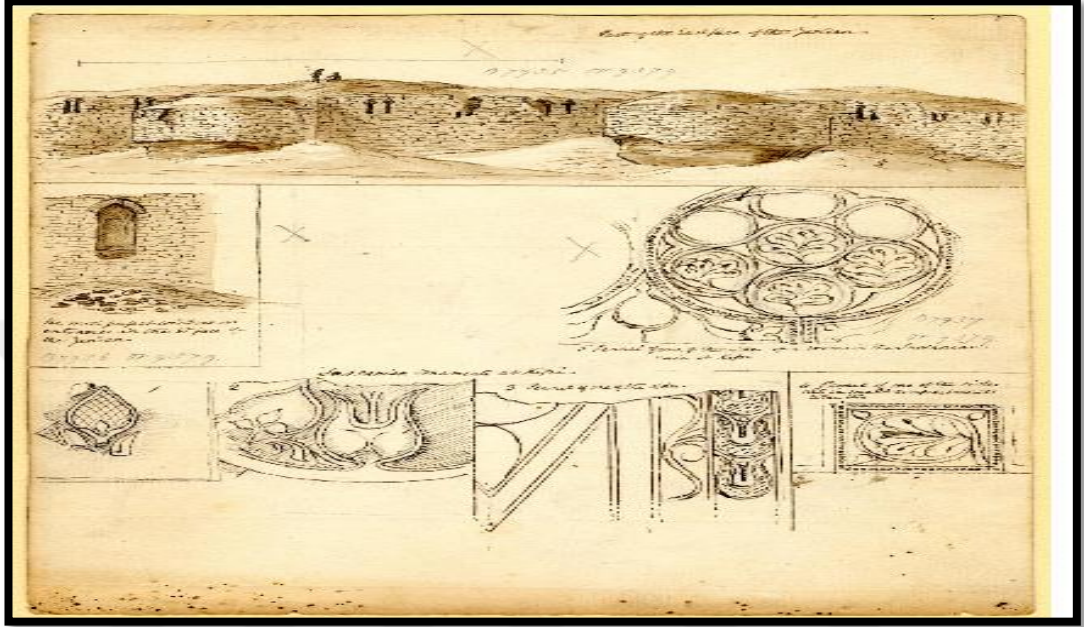

Arapça'da bir tür kir anlamına gelen 'inançsız' ve Babil ve Asur dilinde yine aynı anlama denk gelen 'kiro' kelimesine yakın olduğunu doğrulamaktadır. Bu söylem de Kifri'nin kir kelimesinden alındığına işaret etmektedir. Yirminci yüzyılın sonuna kadar Kifri kentindeki yaşamın genel yönlerini ele alan sadece iki kitap yayımlanmıştır. Her iki kitapta İbrahim Han Tair'e ait olup adları *Makram Al-Talabani* ve *Nista Devrimi*'dir. Kifri şehri ile ilgili yazılmış en önemli kitap 7. yüzyıla dayanan Kamal Mazhar Ahmad'ın *Zengin Tur* adlı kitabıdır. İki yetenekli Arap tarihçisi Taha Baqer ve Fouad Safar bölgeyi bu dönemde ziyaret ederek gözlemlerini detaylı bir şekilde yazdıkları kitaba dökmüşlerdir. Taha Baqer ve Fouad Safar'ın söylemine göre *kifr* kelimesinin kökeni geçmişte bölgeyi kaplayan bir tür yaprak dökmeyen ağaçta aranabilir. Bir diğer söylemde gemicilerin gemileri boyamakta kullandıkları katmana verilen addır. İslam Sözlüğü'ne göre, bölgenin nüfusu Kifri kenti ve Kifri Türkmenleri ile bölgedeki üç ana Kürt aşiretini içeren bölgedeki bazı Kürt kabilelerinden oluşmaktadır. Abu Ubayd Allah El-Jarrah'ın, Kürdistan'a doğru sürdüğü savaşların ölümler arasında bir zafer haline geldiği söylenmektedir. Bölgede yaşayan dokuz kardeşin bu çıkan savaşta ölümü ile anneleri yas tutma adına siyah giyip İslam dinine hakaret etmiştir. (Taqi, 1971: 324).

Irak'ın en eski şehirlerinden biri olup ülkenin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Doğusunda Kerkük ile Diyala sınırı, kuzeydoğusunda Süleymaniye, batısında Tikrit ve güneyinde Baquba'ya bulunmaktadır. Bu bölgede Babil dönemine ait eserler olup Kifri, Garmiyân tarihinde önemli ve değerli bir yere sahiptir. Bölgenin yakınında bir mesafede, eski Irak'ın başkenti olan Aşuna Devletinin yer

aldığı Aştokan köyü ve aynı zamanda Cox Khan ve Sarqala ilçesi ile toplamda yüz köyü içerisinde barındırmaktadır. Tarihte ilk kez Kokrati'deki Kifri ve Kokari'nin yok olmasından dolayı buralara bakanların adlarının verildiği söylenmektedir. Kentin İslami fetihten önce Zerdüşť dine bağlı olduğu söylenmektedir. (Kari, 1998: 192).

Table 2.3. Kifri'nin oyma duvarları(Rich, 1836).

İngiltere müzesinden alınan bu tablo günümüzde *Zendan* (zindan) olarak bilinen ve *Dastagerd Kraliyet* kentine karşılık gelen, düzenli yarı dairesel kuleler ve araya giren yarıklar çiftleri ile geç Sasani takviyeli bir kompleksin dış cephesinin iki ayrıntılı görünümünü vermektedir. Kuzey Irak'taki Kifri şehir sahasında yeni kazılan erken İslami oyma duvar sıvalarının beş detayı bu fotoğrafta işlenmiştir (Rich, 1836: 1).

3.8.1 Eski kifri

Kifri ilçesinin eskiden olduğu yerdir. Bugünkü ilçenin güney doğusunda kalmaktadır. Eski Kifri'de Karaoğlan adlı tarihi bir arkeolojik sit alanı vardır. Burada taş ile kireçten yapılan eserlerin kalıntıları bulunmaktadır. İslami çağlardan önce Firşî ve Sasani devirlerinden kalmadır. 55 metre yüksekliğinde bir tepesinde vardır (Taqi, 1971: 171).

3.9. Kerkük (Karkuk)

Fotoğraf 1.4. Kerkük pazarı. Kaynak: (Talip, 2009).

Kelimenin kökenini Türkçe Kök yurt'a bağlamak da mümkündür (Kerkük < Kerküt < Körkut< Kökurt < Kök yurt). Kerkük adına ilk kez Karakoyunlular ve Timur dönemine ait kaynaklarda rastlanır. Nizameddin Eel- Şami'nin zafer-nâmesi ve 1454 yılında ölen tarihçi Şerfeddin Ali Yezdi'nin Zefer-nâme kitabında adına rastlanılmaktadır. M.1578 yılından başlayarak, kısa bir süre Osmanlı defterinde ve diğer sicillerinde Gök Yurt adı ile geçmektedir. Kerkük kelimesi adına birçok söylem bulunmaktadır. Kelimenin eski bir İran topluluğundan alındığı söylenmektedir ve Yunanlılar'da "Karkha" olarak bilinmekteydi. Ayrıca Kerkük, Part ve Sasani dönemlerinde Kürtçe'de 'Sıcaklık Ülkesi' veya 'Sıcak Arazi' anlamına gelen "Garmakan"dır. Müslüman Araplar bölgeyi işgal ettiğinde, ortaçağa kadar Bajermi veya Jermakan adlarını kullandılar. Günümüzde Kerkük'ün iki adı vardır: resmî adı Tameem ve şehrin eski adı Kerkük'tür. Tameem kelimesi Iraklılar tarafından verilen Arapça bir addır. Arapça Tameem kelimesi ait olma veya millileştirme anlamına gelir. Kerkük adı ile ilgili daha önceki araştırmalar Kerkük kelimesinin Asur kelimelerinden alındığını iddia etmektedir. Kerkük kelimesinin Sümerce kelimelerinden alındığı ve anlamının "Alevli Ateş" olduğu iddiası da bulunmaktadır (Zada, 2018).

Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan bir il merkezidir. Kerkük'ün ilk yerleşim merkezidir. Türkistan'dan gelen Sümerler tarafından Kerkük Kalesi'nin olduğu bölgeye yapılmıştır. Kalede yapılan arkeolojik araştırmalarda İ.Ö 3. yüzyıla ait buluntular ele geçirilmiştir. Kentin Kale dışına taşınması 14. yüzyılın sonunda

olmuştur. Düz bir ovada kurulu olan Kerkük'ten geçen Hasa suyu bu şehri ikiye bölmektedir. Kerkük Kalesi, büyük yaka-eski yaka ve korya yakasını içinde barındırmaktadır.

Table 1.5. Kerkük Kalesi. Kaynak: (Kerküklü, 2013).

Mimari açıdan büyük önem taşıyan kaledeki yapıların arasında en ilgi çeken Gök Kümbet'tir. Dıştan sekizgen, içten kare biçimli bir planı bulunmaktadır ve tuğladan inşa edilmiştir. Danyal Peygamberin yaptırdığı cami kaledeki baş yapıtlardandır. Özellikle silindir biçimli tuğla minaresi ve özgün yapısıyla günümüze değin ulaşmıştır. Kale dışındaki İmam Kasım Cami ve Türbesi kitabelerine göre günümüzde de eski Kerkük'te bulunan birkaç yapıt onarım görmüştür. Nakışlı Minare ve Kayseri adı ile bilinen iki kapalı çarşısı bulunmaktadır. Korya yakasında Hükümet sarayı ve Aziziye, Redif Kışlaları ve halk tarafından yapılan Taşköprü adıyla bilinen onaltı gözlü köprüsü Kerkük'te Türkmen varlığını ve mimarisini yansıtır; eski yapılar, şehrin Türklüğünün ve Türkmen Oğuzlar tarafından kurulduğunun göstergesidir. 1980'lerden sonra Kerkük Kalesi yıkılmış ve günümüzde bir tepe haline gelmiştir (Talip, 2009: 12).

Kerkük Türkmenler için en önemli yerleşim birimi olmakla birlikte sembolik bir önemi de bulunmaktadır. Kerkük'ün her bölgesinde en az altmışa yakın Türk eserine rastlanmaktadır. Bunlar arasında başlıca bilinenleri Kerkük Kalesi, Gök Kümbet, Nakışlı Minare ve Camisi, Aziziye Kışlası, Kayseri (Kapalı) Çarşısı, Kilciler Pazarı, Altunköprü, Kırdar Hanı ve Çarşısı, Kale Hanı, Mecidiye Sarayı, Dakuk Ulu Camii Minaresi'dir. Kerkük dünyanın bilinen en eski yerleşim merkezlerinden biri olmakla birlikte birçok medeniyete ve millete ev sahipliği yapmıştır. Şehrin kuruluş tarihi net olmasa da milattan önce 800'lerde Medyalılara karşı koyulacak bir kale ile kurulduğu tahmin edilmektedir (Türksam, 2015: 3).

Kerkük, Irak'ın kuzeyinde Dicle ve Fırat nehirleri arasında ve Cezire bölgesinin doğusunda bulunmaktadır. Batı'da Dicle nehriyle bölgeyi ayıran Hamrin dağları, kuzeydoğu'da Küçük Zap suyu vadisi, güneydoğu'da ise Diyale vadisi ile çevrilidir. 1958'lerden sonra bölgeye Arap aileleri yerleştirilmiş olup bölgedeki demografik yapı değiştirilmiştir. Kerkük idari yapı olarak Osmanlılar, İngilizler ve Krallık devrinde, Cumhuriyet'in ilk yılları ve özellikle de Saddam zamanında farklı olmuştur. Bunun en büyük nedeni etnik yapının her dönemde farklı olmasıdır. İngilizler, Krallık zamanında Arap etnik yapısı ile idare edilmiş ve Saddam döneminde ise zirve yapmıştır. Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin istilasası ile etnik nüfus Türkmenler aleyhine değişmiştir(Kopar, 2009).

3.9.1. Aligöz

Ali ('*ālī*), Ar. 'yüce, yüksek' demektir (TS: 1543) + *göz*, ise nazar anlamına gelmektedir. Gedikler mahallesinde olan sokak, Kerkük'te ikamet eden büyük ailelerden Aligöz ailesine aittir. Meşhur Kerkük'lü Belediye Başkanı Bakı Ağa bu sokakta dünyaya gelmiştir(Kevseroğlu, 2012: 12).

3.9.2. Arabacılar (Arabacılar Çayhanesi)

Türkçe *eskimiş*, (*çayha:ne*), *Türkçe çay* + Farsça *hāne*" (TS: 1722) + T. +*si* (3. teklik iyelik eki). Eskiden Kerkük'te çalışan atlı arabaların bulunduğu garaja çay servisi yapan yere 'Arabacılar Kahvehanesi' denirdi. İşletme nedeniyle bu adı almıştır. Seyit Abdulcelil tekkesinin yanındaki yerleri kapsardı ve bugünkü Ali Paşa mezarlığının girişindedir. Arabacılar burada atlarını dinlendirip bakım ve tamir yaptırıyorlardı. Günümüzde Mezzathane "Bitpazarı" dedikleri eski malların satıldığı yerdir(Kayacı, 2019).

3.9.3. Aşağı Mahallesi

Kerkük merkezine bağlı Leylan'da bir mahalle adıdır. Uzungöl çayı Leylan'ı ikiye böldüğü için, aşağı tarafa düşen yere halk aşağı mahallesi demişlerdi. Bölgenin coğrafik yapısı nedeni ile bu özelliği almıştır. Mahallenin tüm sakinleri Türkmendir ve Bektaşî tarikatına mensuptur(Jaf, 2008: 11).

3.9.4. Atiyeharabesi

Atiye (kişi adı) + Ar. *Harabe* (خراب) ‘yıkılmış veya yıkılmaya yüz tutmuş yapı’, (TS: 1562) T. + *si* (3.teklik iyelik eki). Kerkük'e bağlı Tirkâlan köyünün çevresinde bulunan bir arkeolojik alandır. Kişi adı ve inanış nedeni ile bu adı almıştır. Köy halkından olan *Atiye* adlı bir kişi, köyün ve devletin haberi olmadan bu bölgede uzun bir müddet kazı yapıp, çıkarttığı tarihi ve eski devirlere ait eserleri Bağdat'a götürerek satmaktaydı. Kazı yaptığı esnada üzerine çöken toprakların altında kalmış ve bir müddet sonra *Atiye*'nin ölüsü harabede bulunmuştur. O günden, günümüze değin o harabenin adı köylüler arasında ve devlet sicilinde *Atiye* harabesi diye geçmiştir(Taqui, 1971: 114).

3.9.5. Avcı

Türkler'de *avcı* kelimesi askeri bir terimdir(TS: 1981). Çarpışmak için araziye yayılan erlere verilen addır. Kerkük'ün büyük yakasında olan bir mahalledir. Mahalle, adını burada yaşayan aileden almıştır. Ailenin dedeleri olan *avcı* eri Emirhan Irak seferinde IV. Sultan Murad'la birlikte gelmiş ve Irak alındıktan sonra Kerkük'teki bu bölge, dedelerine tımar³ olarak verilmiştir. Aile ve adamları bu yeri yerleşim bölgesi olarak seçmiş ve semtleri kendi adlarını almıştır(Jaf, 2008: 15).

3.9.6. Balımbaba

Kerkük'ün Tisin bölgesinde yer alan bir tarihi höyüktür. Balımbaba sufi ermişlerden olup, bölgede adına tekke yapılmış ve bu tekke günümüzde bakımsızlık yüzünden bir tepe halini almıştır. Bölge kişiden dolayı bu adı almış olup halk bölgenin tümüne Balımbaba adını vermiştir(Jaf, 2008: 18).

3.9.7. Ballımbaba

Kerkük'e bağlı Sultansakı bölgesinde, bulunan bir yatırıdır. Kerkük'ün batısında kalan yer eskiden bir çocuk mezarlığı olup Tisinlilerin ölen çocukları burada gömülürdü. Günümüzde ise, bu bölge ABD'nin üssü olduğundan sivil halka kapatılmıştır(Taqui, 1971: 29).

3.9.8. Baruthane

İsim olarak (barutha:ne), Farsça *bārūd* +Far. *hāne* ‘patlayıcı madde’ +Far. *hane* ‘konut’ demektir. Baruthane, Kerkük'ün İmam Kasım mahallesinin dışında bulunan top ve mermilerinin depolandığı bir yerken 2003 işgalinden sonra talan

³Tımar, Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu arazisi (miri) dahilinde, yönetimi sipahiye bırakılmış olan verimli topraklara verilen addır(Qaftan, 2005: 92).

edilmiş ve Kerkük'ün dışından gelenler tarafından yerleşim bölgesi yapılmıştır. (Taqi, 1971: 31).

3.9.9. Bulak

Bulak sözcüğünün anlamı 'kaynak' ve 'pınar', (TS: 1744) demektir. Bu bölgede bulunan pınardan yani coğrafi nesneden dolayı bu adı almıştır. Kerkük'te büyük yakada olan bir mahalledir. Bölgede olan en meşhur bulak Cimriler bulağıdır ve aynı adla bir sokağında bulunmaktadır (Dad, 2000).

3.9.10. Büyükbazar

Kerkük'ün, büyük yakasında yer alan çarşılarından biridir. Köprü başından İmam Kasım mahallesine kadar uzanan bu pazarda, öteden beri tüm esnaf ve sanatkârların dükkânları mevcuttur. Kerkük'ün eskiden beri en işlek ticaret merkezidir. Bu canlılık hâlâ sürmekte ve zaman zaman yürümekte bile zorluk çekilmektedir(Jaf, 2008: 19).

3.9.11.Cirit Meydanı

Ar. *cirit* 'at koşturup birbirine değnek atarak oynanan oyun', Ar. *meydân* 'alan', (TS: 1789) +ı (3.teklik iyelik eki) şeklinde Türkçe bir ekle oluşturulmuş bir yer adıdır. Eskiden bu meydanda at yarışı yapıldığı için bu adı almıştır. Günümüzde ise, kalabalık bir Türkmen yerleşim bölgesi ve büyük bir çarşıdır. Kerkük'te Sarıkahya mahallesinde bulunan bir bölgedir. (Dad, 2000).

3.9.12.Çardağlı

Çardak, Farsça *çār* + Arapça *tāk* (TS: 1852) anlamına gelmektedir. Çardağlı ise *-lı* eki ile birlikte çardağı olan yer demektir. İlk yerleşim sırasında çardak şeklinde evlerini kurdukları için köye çardağlı adı verilmiştir. Kerkük'ün 15km. güneyine düşen bir Türkmen köyüdür ve Tazehurmatu'ya bağlıdır. Türkmenler öncelikle Nasrullah denilen bölgede yerleşmiş fakat Hasa çayının taşması üzerine o yeri terk edip daha yüksekte bulunan Çardağlı köyünü kurmuşlardır. İlk kurucusunun Ocuşlular olduğu iddia edilmektedir. Daha sonra Bayat boyu aileleri ile Kerkük'teki bazı aileler buraya yerleşmiş ve köy nüfusunu meydana getirmişlerdir. (Taqi, 1971: 200).

3.9.13.Çekirgeağacı

Bu bölgede çoğunlukla kayısı ve zeytin ağaçları olduğundan, yani çekirdekli ağaçları bol bir yer olduğundan yerlisinin ağzında çekirdek yerine çekirge şeklinde

yerleşmiş ve bölgenin adı çekirge-ağacı olarak kalmıştır. Kerkük'ün çevresinde bulunan ekenek yer ve birkaç evden oluşan yerleşim birimidir. (Taqi, 1971: 221).

3.9.14.Çırağ

Farsça, *çerāğ* (TS: 1852) kandil, çıra, lamba, mum gibi ışık aracı anlamına gelmektedir. Yayçı ilçesine bağlı bir köy olup adının anlamı ise ışık veren demektir. Nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte köy Babagurgur ateşine yakın bir yerde olduğundan köy bu adı almıştır (Dad, 2000).

3.9.15.Karaincir

Fotoğraf 1.6. Karaincir Köyü. Kaynak: (Jaf, 2008).

Türkçe *kara* 'en koyu renk' (TS: 1852) +Far. *incir.*'yaprakları geniş dilimli bir ağaç' (TS: 1672). Bu bölgede incir ağaçlarının çoğunluğu nedeni ile bu adı almıştır. Kerkük-Süleymaniye kara yolu üzerine düşen bu köy, Kerkük'ten 13km. uzaklıktadır. Kerküklülerin bahar mevsiminde tercih ettiği yazlık bir yerdir. (Jaf, 2008: 27).

3.9.16.Tak Tak

Bu bölgede 2019 yılında görüşme yaptığımız Roza Slah tüm hayatı boyunca bu bölgede yaşamış olup burayı Karo bölgesinin banliyölerindeki en güzel şehirlerden biri olarak tanımlamıştır. Tak Tak İlçesi, Kerkük'ün kuzeydoğu kesiminde kalmaktadır. Roza bölgenin özellikle plajları nedeni ile popüler bir turizm merkezi olduğunu ve geçimini buradan sağladığını belirtmektedir.

Kerkük şehrinin kuzeydoğusunda 57km. ve Koya şehrinin üzerinde yer almaktadır. Konumu ve köprüsünün önemi nedeni ile Kerkük, Koya, Pushdar Bitun ve Qala bölgelerini birleştiren bir kapı haline gelmiştir(Jaf, 2008: 34).

3.9.17. Talimtepe

Talim ile tepeden oluşan birleşik bir addır. Ar. *talim* ‘uygulamalı olarak yapılan askerlik eğitimi’ (TS: 1392) anlamındadır. Osmanlı devrinde bu yerde yapılan askeri talimlerden dolayı bu adı almıştır. TDK sözlüğünde deyim olarak "Eğil dağlar, eğil üstünden aşam / Yeni talim çıkmış varam alışam" (TS: 1392) şeklinde yazılan bir halk türküsü mevcuttur. Asurîler devrinden kalma, Begler mahallesinde bulunan bir tarihi höyüktür. Yaşlı Kerküklülerin bu yere çok hürmetleri ve sevgileri vardır. Çünkü birçok güzel anıları ve askerlik günleri buralarda geçmiştir. Aynı yerde olan tepe bir mezarlıktır. Şaturlu, Elmas, Begler mahalleleri halkının mezarlığıdır. Bunun için bu tepe ve bölgenin Türkmenler arasında kutsaliyeti büyüktür (Jaf, 2008: 37).

3.9.18. Yayçı

Osmanlılar zamanında, Kerkük'ün Korya yakasındaki Türkmen halkından bir kısım göç ederek köyü yeniden kurmuştur. Bunların çoğu da yay yaptığı için, köyün adı yaycı olarak tanınmıştır. Kerkük'ün 21km. güneybatısına düşen bir köydür. Halk arasındaki rivayetlere göre köyü Salihî aşireti kurmuş fakat Arap aşiretlerinin baskıları yüzünden köyü terk etmiştir. Türkmen oldukları için eski devrik rejim köy boşaltılarak yıktırılmıştır. 2003'ten sonra yeniden yapılandırılarak bölgedeki yaycılara dağıtılmıştır(Dad, 2000).

3.9.19. Yukarızeve

Zeve sözü Arapça zaviyeden gelir. Anlamı ise ‘anlayış, görüş, bakış açısı’ (TS: 1907) demektir. Bu kelimenin Türkmenler ağzında *zeve* şekline dönüştüğü söylenmektedir. TDK sözlüğünde "Herkes etrafındakilere hususi bir zaviyeden, sırf kendi görüşüyle bakıyor." şeklinde yazılan bir mecazi örneği mevcuttur. İmam Kasım Mahallesi Kerküklüler ağzında Yukarızeve olarak geçmektedir. Bölge şehrin dışında olduğundan halk Yukarı Zeve şeklinde adlandırmıştır. Bağdat şehrinde olduğu gibi dünyadan el çeken dervişler, şehrin dışında ufacık kulübelerde

yaşarlarmış, bu kulübeler giderek gelişip birer küçük tekke olan zaviyeye dönüşmüştür (Taqi, 1971: 191).

3.9.20. Taşköprü/Daş Köprü

Kerkük'ün önemli bir simgesi olan bu köprü, Kerkük mülki amiri Müşir Nafiz Paşa tarafından 1875 yılında yaptırılmıştır. 16 gözden oluşan Kerkük'ün iki yakasını birleştiren bu köprü halk arasında Daş Köprü olarak anılmaktadır. Bu tarihi eser 1954 yılında Kerkük başkanı Necip Reşit'in emriyle yıktırılmıştır. Kenti bütünleştirdiği ve halkın hayatında uzun yıllar büyük rol oynadığı için yıkılışı halk arasında büyük üzüntüye yol açmış ve geniş yankı uyandırmıştır. 2012 yılında köprünün eski yerinde kısmen benzeyen yeni bir Taşköprü yaptırılmıştır(Dad, 2000).

3.9.21. Korya

Korya köyünde yazılmış bir esere göre bu kelime Arapça olan "karya" *jäll* sözünden değil Türkçe "kor" veya "hor" sözünden alınmıştır. Kerkük kalesinden alçak olduğu için Türkçe hor görme sözünde olduğu gibi hor kelimesinden alınmış olduğu ileri sürülmektedir. Korya veya Koyra, Kerkük'ün karşı yakasıdır. Kerkük'ten geçen hasa suyu kenti ikiye ayırmaktadır. Halk ağzında koyra yazışmalarda ise korya olarak kullanılır. Korya aynı zamanda meşhur Oryat, yahut Koryat ve Horyat olarak tanılan Türkmen aşiretinin adıdır. Korya semti aynı kökten gelmiş ve ünlü bir edebi tür olan hoyrat da buradan gelmiştir(Talip, 2009: 41).

3.9.22. Kümbetler

Far. *kümbet*. 'damı koni veya piramit biçiminde olan, yuvarlak veya köşeli yapı' Türkçe +*ler* (çoğul eki) birleşiminden oluşmuştur. Köyün adı hakkında Saatçi şu açıklamayı yapmıştır: "Buraya kümbetler adının verilmesi, köydeki evlere ait örtülerin, bölgede yaygın olduğu düz tavan gibi değilde, kubbeli biçimde yapılmış olmasından ileri gelmektedir. Bölgede kubbe terimi karşılığında kümbet sözcüğünün kullanılması, buraya kubbelere anlamına gelen kümbetler köyü adının verilmesine neden olmuştur (2015: 124). Kerkük'ün 12km. batısına düşen bir Türkmen köyüdür. Köyün tamamen Türkmen olması sebebi ile ve bölgenin demografik yapısını değiştirmek amacıyla, kümbetler halkı eski rejimin hışmına uğramış, köy boşaltılarak köy evleri yıktırılmıştır. Köy halkıda diğer bölgelere dağıtılmıştır. 2003 yılından sonra köy halkının bazı aileleri köylerine dönerek kendilerine yeniden evler inşa etmişlerdir (Taqi, 1971: 212).

3.10. Tuzhurmatu

Fotoğraf 1.7. Tazehurmatu Belediye Başkanlığından köyün görünümü. Kaynak: (Ajansı, 2017).

Tuzhurmatu (Arapça: طوزخورماتو, Kürtçe: Tûz Xûrmatû خورماتو و تازە) şeklinde yazılmaktadır. Bucak adının anlamı "Tazehurmalı"dır, Tazehurmatu'nun sonuna gelen "tu" ekinin Moğolcada geçen ve Türkçedeki "li, lu, lü" gibi sıfat eki karşılığı olduğu kabul edilmektedir. Bu açıklamanın yanında da, yerli halkın söylentilerine göre, Tazehurmatuluların dedeleri, Timur'un askerlerinden birini öldürmüş ve Timurda bunun üzerine büyük bir ordu ile köye saldırmış ve köylüler etraftaki bölgelere dağılmışlardı. Yıllar sonrasında kendi yerleşim bölgelerine dönmüş ve köye "Hurmatucık" adı vermişlerdir. Buda sonradan ağızlarda Tazehurmatu diye yerleşmiştir. Bir diğer söylentiye göre de Moğollar bölgeye geldiklerinde hurma ağacının bol olması nedeni ile köye "Hurmatu" demişlerdir. Bağdat'a doğru ilerledikleri zaman bir diğer hurma ağaçlı bölge görünce ikinciye "yeni Hurmatu" demiş ve bunları birbirinden ayırmak için, birinciye Tazehurmatu, ikinciye ise Tuzhurmatu demişlerdir. Üçüncü söylenti ise Tuzhurmatu'dan birkaç aile oradan göç edip, bu köyü kurmuş ve yeni yerleşim bölgelerine 'yeni hurmalı'

anlamına gelen Tazehurmatu adını vermişlerdir. Kerkük'ün 17 km. güney batısında olup halk arasında Teze veya Tazehurmatu olarak geçmektedir. Halkı tamamen Türkmen olduğu için, eski yönetimin baskısından sonra ordunun gerçekleştirdiği soykırımda Tazehurmatulu genç nüfusunun çoğunu kaybetmiştir. 2009 yılında ise bomba yüklü bir kamyonla intihar saldırısı düzenlenmiş ve meydana gelen patlamada 150 kişi hayatını kaybetmiş, 300'ün üstünde Türkmen yaralanmıştır. Şehit düşen ve yaralı olanların çoğu kadın ve çocuklardan oluşmuştur(Kurd, 1995).

Tuzhurmatu, Irak Türkmenleri için önemli bir yerleşim merkezi olmakla birlikte 2009 yılında Tuzhurmatu'nun nüfusu 190.000 olarak tespit edilmiştir.1970'lerin sonunda Tuzhurmatu, Kerkük'deki Araplaştırma politikası ile birlikte Selahattin iline bağlanmıştır.Tuzhurmatu mezhepsel ve siyasi dengesizlikten dolayı yıllar boyunca Arap, Türkmen ve Kürtler arasında rekabeti arttırmıştır ve bu da iç çatışmayı körüklemiştir. Tuzhurmatu bölgesinde Türkmen nüfusunun %75 olduğu söylenmektedir (Doğan, 2018).

3.10.1. Aşıktepesi

Ar. âşik 'bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun kimse' (TS: 1522) +Türkçe *tepe* (TS: 1791) kelimesinden oluşan birleşik addır. Tuzhurmatu'ya bağlı tarihi bir tepedir. Köylüler arasında bu tepe ile ilgili bir aşk hikâyesi olduğundan ve halk arasında yaygınca bilindiğinden bu yere aşık ile tepeden oluşan birleşik ad verilmiştir(Talip, 2009: 17).

3.10.2. Aştökülendere

Su (hidronim) ve nehir, ırmak gibi verilen özel adlar hidronim adı altında değerlendirilir. Türkçe *Aştöken* aile adı ile Tr. *dere* (TS: 1670) 'genellikle yazın kuruyan küçük akarsu' kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Yengice köyünde bulunan bir dere adıdır. (Kevseroğlu 2012: 52). Dere adını Bayat aşiretinden olan Aştöken ailesinin adından almıştır. Bölgede hala Aştöken adlı bir Türkmen ailesi oturmaktadır(Talip, 2009: 18).

3.10.3. Başagelen

Türkçe *baş ismi* (TS: 1844) adı + *gel* fiili ve *-en* sıfat fiil ekinin birleşiminden oluşmuş birleşik bir yer adıdır. Tuzhurmatu ilçesine bağlı bir köydür. Aynı köyde Başagelen adlı tarihi bir yer ve höyük bulunmaktadır (Jaf, 2008: 12).

3.10.4. Biravcılı

Eskiden bu köye kanlı harabe denilmekte olup bundan 200 yıl önce Tuzhurmatu ilçesine bağlı Davud aşiretinin köye yaptığı saldırının sonucu Biravcılı ve Davud aşireti savaşı. İki taraf arasında çıkan savaşta Biravcılılar kazanır. Bu nedenle yerin adı kanlı kalır ve Biravcılı köyünü kurarlar (Talip, 2009: 14).

3.10.5. Büyük kayseri

Tuzhurmatu merkezinde yer alan tarihi bir kapalı çarşıdır. Halk arasında Büyük Han adıyla da geçmektedir. Tisinli Hasan adında zengin bir adam 1863 yılında bu çarşığı yapmıştır. Olduğu bölgedendolayı çarşının adını almıştır(Talip, 2009: 14).

3.10.6. Şahseven

Far. *şah* 'hükümdar' (TS: 1765), Tr. *sev* fiili ve *-en* sıfat fiil ekinin birleşimiyle oluşmuş bir yer adıdır. Şahseven, Tuzhurmatu ilçesine bağlıdır ve asıl adının şahı seven olduğu söylenmektedir. 100 eve ve 800'e yakın nüfusa sahip küçük bir köydür. Köyün çevresinde yer alan höyüklerin adları şöyledir: *Karanfil tepesi*, *Batış tepesi* ve *Şahseven tepesi*. Özellikle Şahseven tepesinde sık sık çanak çömlek, tabak ve madeni kaplar gibi arkeolojik buluntular bulunmaktadır (Talip, 2009: 37).

3.10.7. Yengice

Yengi, Tr. 'Birçok emek ve tehlikeli uğraşma pahasına erişilen mutlu sonuç, utku, galibiyet, galebe, zafer' (TS: 1543) anlamındadır. Zarf eki olan *+ce* ile isimden isim türetilmiştir. Yengice kasabasının adıyla ilgili farklı söylentiler bulunmaktadır. Yengice halkı kasabalarının adının yeni ve gece kelimelerinden oluştuğuna inanmaktadır. Halk eskiden bu bölgenin bir ada sahip olmadığını ve yaşadıkları yerin yanında bulunan *Bablı Haraba*, *Çubuğ Haraba*, *Han Gölü* ve *Mahmud Değirmeni* adlı küçük yerleşmeler birbirlerine yakın olduklarından, bu bölgeyi birleştirmek için halkın bir araya geldiğini ve görüşmelerin gece yapıldığı için birleşen bölgeye de Yeni Gece adı verildiğini belirtmiştir. Irak Türklerinin ağzında yeni sözü yengi diye geçer(Köse, 2019).

Tuzhurmatu'nun 6km. batısına ve Aksu Çayı'nın 1km. uzağına düşen bir köydür. Bu köy aslında iki köyün birleşmesinden meydana gelmiştir. Birbirine yakın olan Çubuk-Bablan veya Bablan ile Basas köyleri eskiden düşman karşısında bir güç olmak amacıyla birleşmiş ve Yengice "Yenice" adını almıştır (Doğan, 2018).

3.10.8. Kurtdeliği

Tuzhurmatu ilçesinin çevresinde bulunan Murtaza Ali dağının yanında olan bir mağaradır. Bir sarsıntı sonucu yüzyıllar öncesinde çökmüş dağda 20-30m. uzunluğunda ve 2-5m. yüksekliğinde bir in oluşmuştur. Bu inin dışarıdaki kapısı bir kişinin zar zor dalabileceği çember gibi yuvarlak bir delikten ibarettir (Doğan, 2018).

3.10.9. Kurtmeydanı

Tuzhurmatu ilçesinde bulunan Murtaza Ali dağının incirli geçidin doğusunda bulunan geniş bir yamacın adıdır. Bu adı almasının nedeni de bölgede olan sürülere saldırmak isteyen aç kurtların gizlenecek alanı bulunmadığı için kurtların çoban köpeklerine meydan okuyarak sürülere saldırmasından dolayı o yamaca "Kurtmeydanı" denmiştir (Kurd, 1995: 87).

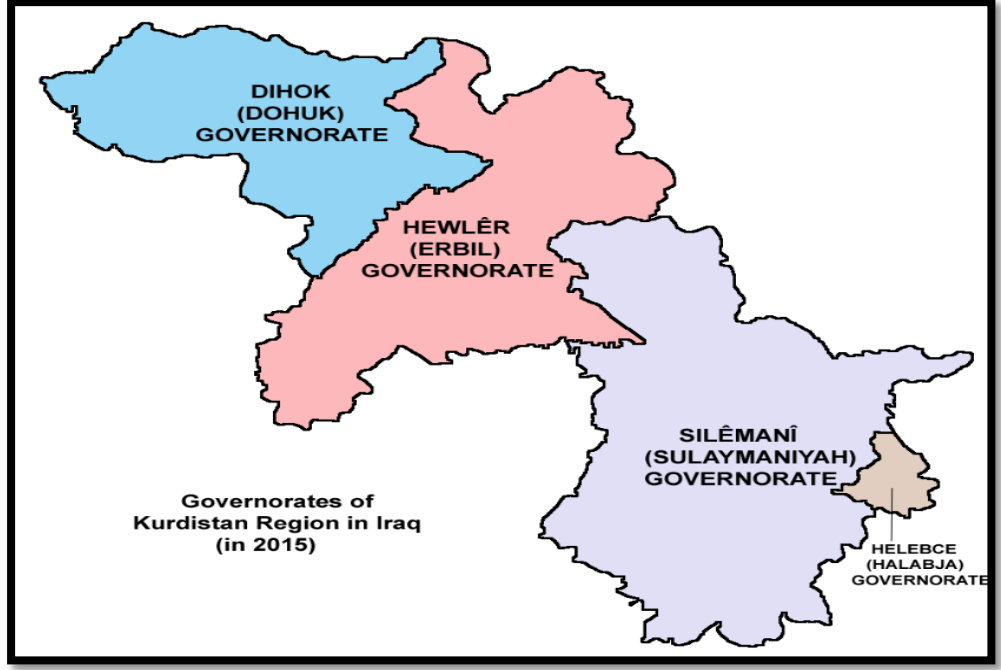
3.10.10. Hasasu

Kerkük'ten geçen sudur ve kenti ikiye ayırır. Halk arasında bir diğer adı Hasa çayıdır. *Hasa* Türkçe'de patiska (TS: 1981) anlamına gelmektedir. Patiska ve su kelimelerinin birleşimden oluşmaktadır. Tarih kitaplarında Edhem suyu adı ile de rastlanmaktadır. *Şuvan* ve *Camcema* tepelerinin oluşturduğu derelerinden kaynaklaşır, sonrasında Kerkük'ten sonra Tazehurmatu'dan güneydoğuya doğru akar. Nehir geçtiği yer ve etrafındaki araziler devlet malı olduğundan bu adı almıştır. Diğer adı olan çay sözü ise, suyun geçtiği yerler açık ve dereden büyük bir yer olduğundan Kerkük'lüler suya ve bölgeye çay adı vermişlerdir (Kurd, 1995: 64).

4. IRAK'IN KUZEYİNDEKİ TÜRKÇE YER ADLARI

Irak'ın kuzey bölgesi günümüzde Süleymaniye, Erbil ve Dohuk'tan oluşmakta olup Erbil ve Dohuk Kürdistan Demokratik Parti (KDP) Süleymaniye ise Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) tarafından yönetilmektedir. Bu çalışma sonucunda Duhok'ta 16, Erbil'de 31, Süleymaniye'de 27 olmak üzere toplam 76 Türkçe köy adı tespit edilmiştir. Osmanlı döneminden kalan köy adları, günümüzde halk tarafından benimsenmiştir. Irak'ta bulunan Türkçe yer adlarının yapısına bakıldığında, yer adlarının türleri, yapıları ve adlandırmada etkili olan unsurların, Anadolu'daki herhangi bir yerleşim yerinden farklı olmadığı görülmektedir. Yer adlarının oluşumunda kullanılan sözcüklerin çok büyük bir kısmının Türkçe kökenli olduğu görülmüştür. Irak'ta genel olarak yapılan benzer çalışmalarda bölgelerdeki zengin Türkçe yer adı varlığı ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın değişmesine rağmen Türk ad verme geleneğinin aynı olduğu da net bir şekilde anlaşılmaktadır (Levent, 2017: 2).

Harita 6: Kuzey Irak Bölgesi Vilayetleri. Kaynak: (Governorate, 2016).

Aşağıda bulunan tablo ile Irak'ta yer adlarını, adların türlerini, yapılarını ve kökenlerini göstermek istenmiştir. Fakat öncesinde yer adlarının verilmiş sebepleri bakımından incelenmesi gereklidir.

Boy Adı Kökenli Yer Adları (Etnotoponim); boy, oymak, cemaat, aşiret, sülale ve aile adları ile oluşturulan yer adları bu başlık altında değerlendirilmiştir. Aştökülendere, genellikle yazın kuruyan küçük bir akarsudur ve adını bu bölgede yaşayan bir ailenin adından almıştır. Tablo 4. Irak'ta bazı Yer Adlarının incelenmesi

Bitki Adı Kökenli Yer Adları (Fitotoponim);tarımsal ya da yabani bitki adları ile oluşturulan yer adlarıdır. Donbalanlık bol miktarda donbalan (domalan) çıkartıldığı ve donbalanın yetiştiği yer olduğundan bu adı almıştır.

Kişi Adı Kökenli Yer Adları (Antropotoponim); kişi adı, soyadı, unvanı, lakabı ya da kişi adlarının kısaltmaları ile oluşturulan yer adlarıdır. Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın adına ithafen Baban Beyi tarafından kurulmuş bir şehir buna örnektir.

İnanış ve Efsanelere Dayalı Yer Adları'na en iyi örnek Kızıkapandır. Fakir bir

Yer Adı	Türü	Yapısı	Adlandırmanın Kaynağı
Karadağ	Dağ adı	Birleşik	Coğrafi nesnenin görünümü
Kızıkapın	Mağara	Birleşik	İnanış ve efsaneler
Süleymaniye	Şehir adı	Birleşik	Kişi adı kökenli
Demtepe	Su adı	Birleşik	Tarih kökenli
Donbalanlık	Kentlik adı	Birleşik	Bitki adı kökenli
Aştökülendere	Su adı	Birleşik	Boy adı kökenli

erkeğin seçkin bir kızı kaçırıp bu mağarada evlendiği ve çiftin yıllarca burada birlikte yaşadığı rivayet edilir.

Coğrafi Nesnenin Görünümüne ve Yapısına Dayalı Yer Adlarına örnek Karadağ'dır. Büyük bir dağ silsilesi ve sıradağ oluşu nedeni ile Kara ile dağdan oluşan birleşik bir addır(Köse, 2019).

4.1. Dohuk (Dakuk)

Fotoğraf 1.8. Dohuk Genel Görünümü. Kaynak: (Turizm Genel Kurulu,2015).

Eski çağlardan günümüze, Duhok adının iki biçim birimden oluştuğu düşünülmektedir. Kürtçede *du* ‘iki’ anlamına gelir ve *-hok* İngilizce ‘lamba’ anlamına gelir. Sonra Duhok'un adı “İki Lamba” olarak kalmıştır. Öte yandan, bazı insanlar adının Duhok, dengenin iki tarafının adından alındığına inanmaktadır. Ayrıca, bazıları Duhok adının “iki yumurta” anlamına geldiğini söylemekte; *du* ‘iki’ve *hok*, Duhok'un iki dağı temsil eden yumurta anlamına gelmektedir(Zada, 2018). Saatçi, Irak Türkmen Boyları adlı kitabında Dakuk’un aslında Türkçe’de kullanılan tavuk kelimesinin eski bir deyişi olduğunu ifade etmektedir(Saatçi, 2015: 120).

Duhok, Irak’ın kuzeyindeki önemli kentlerden biridir. Türkiye ile sınırı 60km. olup Musul ve Habur arasında kalan bölgededir. Dohuk bulunduğu konum itibari ile önemli bir ticaret merkezidir ve günümüzde bölge ticaretindeki kavşak haline gelmiştir. Duhok kentinin güneyinde Şenduha dağı kuzeyden Sibi dağı, doğudan Mamsin dağı arasında düz bir arazi üzerinde konumlanmıştır. Konum olarak Türkiye ve Suriye arasında olup bölgede Kürtler, Keldaniler, Aşuriler ve Ermeniler birlikte yaşamaktadır. Kent, Duhok Üniversitesi’nin yanı sıra birçok kültür merkezine ev sahipliği yapmaktadır. Kuzey Irak'taki Dohuk kenti, güneyde bir dizi sıradağ ve kuzeyde Beyaz Dağ ile doğuda Mamsin Dağı arasında yer alır. Şehirin batısı tamamen çöl ile kaplıdır. Türkiye ve Suriye’nin sınırında yer alan bölge bünyesinde Kürt, Keldani, Asur ve Ermeni milliyetlerini barındırmaktadır. Şehirde yaşayan insanlar, İslam, Hıristiyanlık ve Yezidi dinine inanmaktadır. Özellikle sınırlarında çeşitli sahalar ve kazılar vardır. Düzinelerce otel, restoran ve motel, yerel ve kültür

müzesi ile birlikte Yezidi kültür müzesi bulunmaktadır. Şehrin merkezinde modern bir oyun şehri pazarı ve küçük bir hayvanat bahçesi vardır. Duhok'ta birkaç aydınlanma merkezi ve bir üniversite bulunmakta olup şehrin çevresinde birçok turistik yer mevcuttur. Zawa Dağı ve Gali, Duhok şehrine en yakın iki turistik yerdir(Kurd, 1995: 34).

4.2. Dohuk'un Tarihi Coğrafyası

Dohuk Osmanlı döneminde Musul Merkez Sancağı'na bağlı tarihi bir yerleşim bölgesiydi. Dohuk ve çevresinde Asurlular'dan kaldığına inanılan birçok tarihi eser bulunmaktadır. Osmanlı döneminde bu bölge ağırlıklı olarak aşiretlerin kışlak olarak kullandığı bir alandı ve bu aşiretlerin zaman zaman birbirleri ile çatışmasından dolayı bölge zarar görmüştü. 1900 yılında Sultan II. Abdülhamid birçok köyü tamir etmiş ve buralara halkı yerleştirmiştir. Bu sayede eşkıyalığın önüne geçilmiş olup stratejik ve ekonomik olarak önemli olan bu bölge kontrol altına alınmıştır. 1918 yılında İngiliz kuvvetleri Musul'da başlattıkları işgal sonucu Dohuk'u ele geçirmişlerdir.

Bölge halkı ağırlıklı olarak Sünni Kürtlerden oluştuğundan dine ve halifelige düşkünlerdi. Bu sebeple İngiliz işgaline karşı tavır almış olup Osmanlı Devletine sadakatlerini ilan etmişlerdir. 1919 yılı sonlarında Dohuk'u İngiliz işgalinden kurtarılmışlardır. İngilizler şehri terkedince Dohuk halkı, Osmanlı Devleti memurlarını bir kez daha şehre davet etmişlerdir. 1922 yılı ortalarında Türkiye'nin bölgeye muhtemel operasyonuna karşın Sincar-Telafer-Dohuk-Zaho-İmadiye-Akra-Zibar-Erbil hattında bir tümen İngiliz askeri alana yayılmış bir şekilde konumlandırılmıştır. Türkiye Milli Mücadele dönemi ve sonrasında Dohuk'a herhangi bir askeri operasyon gerçekleştirilmemiştir(Kerküklü, 1999: 29).

4.3.Dohuk'da Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları

Dohuk'da 16 Türkçe yer adı tespit edilmiştir.

4.3.1. Tavuk

Yukarıda da belirtildiği gibi Saatçi'nin Irak Türkmen Boyları adlı kitabında "Dakuk aslında Türkçe'de kullanılan tavuk kelimesinin eski bir deyişi"dir açıklaması yer almaktadır (2015: 120). Moğollar, yıllar önce eski Türklerden etkilenerek 12 hayvanlı Türk Takvimini kullanmışlardır. Bu ad aynı zamanda eski Romalıların fermanında geçen bir addır. İslam döneminde ise bu köye Tavuk veya Dakuk denirdi ve günümüzde hâlâ Tavuk (Dakuk) diye de adlandırılmaktadır. Dakuk kasabasından Karadağ'dan gelen Dakuk çayı ve Zap nehrinin bir kolu geçer ve tüm arazilerin

sulanmasını sağlar. İdari olarak Dakuk'a 4 bölge bağlıdır, bunlar Tazehurmatu, Leylan, Reşat ve Geda'dır. Dakuk'ta çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Dakuk Ulu Minaresi'dir. 1600'lü yıllarda bir Osmanlı sultanı tarafından yapılmış ve bir benzeri Erbil şehrinde de inşa edilmiştir(Kurd, 1995: 205).

4.3.2. At

Zaho bölgesinde, Habur yakınlarında olan bir nehir adıdır. Yarım km. yakınından Irak-Türkiye sınır hattı geçer. Aynı bölgede At deresi adlı Tuzhurmatu ilçesinde bir dere de vardır(Kerküklü, 1999: 17).

4.3.3. Zakho

Fotoğraf1.9. Zaho köprüsü. Kaynak: (Kurd,1995).

Zak kelimesi Osmanlı Dönemi'nden gelmektedir ve anlamı 'pak, temiz' demektir. *Zak* ve *-ho* kelimesinden birleşik adıdır. Kürt nüfusu ile birlikte Müslüman, Hristiyan ve Yezidi dinlerinin her biri Zaho'da kardeş olarak yaşamaktadır. Zakho, Duhok şehrinin 35 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Türkiye sınırı olan İbrahim Khalil Kapısı'na 10 km. olmakla birlikte sınır alanı 25 km. ile çevrilidir. Irak'ın kuzeyinden geçen Khapur Nehri, Zakho'ya akmaktadır. Zakho'da en turistik yer Dalal Köprüsü ve Shransh ve Bereh mağaralarıdır (Kurd, 1995: 210).

4.3.4. İmam Zeynelabdin

Köyün adı, orada gömülen ve mezarı olan İmam Zeynelabdin'den gelmektedir. İmam Seccad ve Zeynelabdin lakaplarıyla tanınan Ali, İmam Hüseyin'in oğludur. Annesi de İran şahı Yezdgird'in kızıdır. İmam Hüseyin'in dünyada kalan bir tek oğludur. Çünkü üç kardeşi Kerbela'da şehit olmuştur. Kendisi de ağır hastalığı nedeniyle savaşa kadir olmadığı için Kerbela'da bulunmasına rağmen canlı kalmış ve harem esirleriyle birlikte Şam'a gönderilmiştir. Dohuk ilinin 2 km. kuzeydoğusuna düşen bir Türkmen köyüdür. Tarihi bir höyük olup üzerinde yer alan yadır, her hicri yılının 26 ve 27'sinden itibaren Recep ayının ilk haftasına kadar yöre halkı tarafından ziyaret edilen ünlü bir makamdır. Halk ağzında köyün adı imam olarak da geçmektedir(Mustafa,2016).

4.3.5. Kaleçiğ

Kale Ar. (kal'a) 'kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı' (TS: 1429) +*çık* Türkçe küçültme ekidir. 'Kalecik, küçük kale' anlamına gelen Kaleçiğ suya bitişik bir dağ ve bunun altıdır. Su dağın yukarisından girer ve biraz aşağısından tekrar dışarıya çıkar. Dağın altı çok tehlikelidir ve günümüze kadar birçok insan orada boğulmuştur. Dohuk iline bağlı İmamzeynelabdin köyünün biraz yukarisında Dohuk Çayı üzerinde olan bir piknik yeridir. Kalecik'te halk balık avlar ve yazın serinlenmek amacıyla buraya gelir(Kurd, 1995: 224).

4.3.6. Sakaltutan

Sakal, Tr. yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü (TS: 2435), +*tut* ve -*an* şeklinden oluşmuş birleşik addır. Dohuk'a bağlı Tavuk merkezine bağlı olan bir yerdir. Kerkük Bağdat kara yolu üzerindedir. Eskiden bu yerde gizlenen çapulcular, kervanla geçen yolcuları sakalından yakalayıp yağmaladıklarından bölgeye sakal tutan denmiştir. Bölgenin coğrafi özelliği tepe ve derelik olduğundan, bu gibi eylemlere müsait bir yer sayılmaktadır(Mustafa, 2016).

4.3.7. Terzibaşı

Terzi + baş + ı (3. teklik iyelik) şeklinde oluşan birleşik addır. Dohuk'ta bulunan Bulak mahallesinde bir sokak adıdır. Bu sokak eskiden Terzibaşı ailesinin yerleşim bölgesiydi. Bu aile Dohuk'un tanınmış ve meşhur ailelerinden olup saygın adamlar yetiştirmiştir. Bu adların başında tanınmış meşhur bilim adamı Ata Terzibaşı gelmektedir. Sokak adını aile adından almıştır (Mustafa, 2016).

4.3.8. Tilki

Türkçe *tilki* 'köpekgillerden uzunluğu 90 cm. kuyruğu 30 cm. kadar olan ırklarına göre çeşitli renklerde olan bir hayvan' adıdır (TS: 1429). Postundan manto v.b. gibi giyimler yapılmaktadır. Türkçe'de olduğu gibi çok kurnaz kişilere Irak'ta da halk arasında kurnaz denilmektedir. Dohuk'a bağlı Şuvan iline ait bir köydür. Köyde kale adlı tarihi bir yer bulunmaktadır. Bu kale Sasaniler devrinden kalma bir eserdir. (Mustafa, 2016).

4.3.9. Garipboğan

Ar. *garip* (ğarīb) 'Kimsesiz, zavallı olan' (TS: 1945) + Türkçe *boğan* 'boğma eylemini gerçekleştiren' (TS: 1931) demektir. Dohuk iline bağlı küçük bir nehirdir. Garip ve boğandan oluşan birleşik addır. Suyunun belli yeri çamurlu su ve derin olduğundan özellikle bölgeye yabancı olanlar burada yüzdüğü zaman hemen boğulurlarmış. Çoğu zaman boğulanlar garip yani fakir olduğu için halk arasında Garipboğan denilmiştir (Albayaty, 2002).

4.3.10. Hasanköy

Hasan ile köyden oluşan birleşik bir addır. Dohuk ilçesinin mahallelerinden biridir. Bu mahallenin sakinleri 4. Murad döneminde Kayserili süvari yüzbaşı Himmet Ağa ve Himmet Dede ile beraber olanların yerleşim birimleridir. Bunların yanında da söylentilere göre 2. Mahmud 1826 yılında Yeniçerileri ortadan kaldırırken bunların küçük bir topluluğu kaçıp Dohuk'un bu mahallesine sığınmışlardır(Albayaty, 2002).

4.3.11. Kapkapçılar pazarı

Kapkap ‘tahtadan yapılan terlik’ yani takunya (TS:176907) demektir. Dohuk ilinin büyük pazarında yani çarşısında olan bir pazar adıdır. Bu çarşıda *kapkap* yapma sanatıyla uğraşanların dükkânları olduğundan dolayı bu adı almıştır. Eskiden Dohuk'ta erkekler özellikle bu tür terliği hamamlarda kullanırdı. Kadınlar için yapılan bu terliklerde güzel desenler, boyalarla süslenip hazırlanırdı. Günümüzde ise Dohuk'ta bu sanatın yok olduğunu söyleyebiliriz(Mustafa, 2016).

4.3.12. Ocak

Türkçe *ocak* ‘yer üstünde veya yer altından cevher çıkarılan yer’ (TS: 1123) anlamına gelmektedir. Dohuk'un güneydoğusunda bulunan bir yatır ve ziyaretgâh yeridir. Söylentilere göre bu yatır Sultan Mevcut'un mezarıdır. Ermişlerden sayılan, soyu hazreti Cafer Tayyar'a dayanan İmam Ali'nin kardeşidir. Bölge halkının ve çevresindekilerin inancına göre, çocuklar hastalandığı zaman, dolma yapıp bu ziyaretgâha geldikten sonra çocuklar iyileşir ve hastalıklarından kurtulurlar. Bu gelenek günümüzde hala bölgede yaygın olarak sürdürülmektedir. Aynı bölgede çoğu deri hastalığına şifa olan su kaynakları ve meşhur hamamları vardır. Bu yer, adını yeraltından çıkan su kaynağından almıştır(Albayaty, 2002).

4.3.13. Karakaç

TDK sözlüğünde olan bir diğer anlamı ‘karakaçan, sürüleriyle dağ dağ dolaşan göçebe çobanları’ (TS: 1765) dır. Karakaç, askeri bir terim olmakla birlikte Celayırlı ve Moğol teşkilatında fethedilen şehirlerin dışını gözetleyen koruyucu anlamına gelmektedir. Dohuk'un Piryadı mahallesinde bulunan bir sokak adıdır. Günümüzde avcılarla piryadi semtleri arasında bulunan bu sokak, eskiden şehrin dışını korumakla görevli askerlerin kontrol noktasıydı. Bu açıklamanın yanında Büyük hoca Terzibaşı ile bir mülakat sırasında bu sokağın doğru adının Kara Ağaç olduğunu belirtmiştir. Kara kaç sözünün aslı kara-ağaçtan gelmektedir(Albayaty, 2002).

4.3.14. Rahimava

Ar. *rahim* (rahm) ‘koruyan, acıyan, merhamet eden’ (TS: 1123) +*ova* ekinin birleşimiyle oluşmuştur. Bu bilgiye istinaden Tükçe anlamı ‘korunan ova’ olmaktadır. Dohuk il merkezinde olan bir semttir. 1960’lardan sonra yerleşim bölgesi olmuştur. İl merkezinin kuzeydoğusuna düşen bu yer, düz ve geniş tarım arazisi olduğu için "ova" diye geçer. Sonradan bu bölgede yerleşenlerin ağzıyla "ava"

şeklini almıştır ve günümüzde Rahimava denir. Rahim ise bu yerlerin malikleri olan Sıdık Aslan ve Bahattin Sarıkâhya beylerin görevlendirdikleri adamlarından biridir. Kuyud-i kadime defterinde bölge Zeytunlu adıyla geçmektedir. Hükümet sicilinde ise *Hay el- endelüs* diye yazılıdır (Albayaty, 2002).

4.3.15. Hasanpaşa

Dohuk'ta Zaho kesiminde Dohuk valisi Hasan Paşa bir mescit yapmıştır. Saray yakınına düşen bu mescit sonradan geliştirilmiş, beş kapı, bir minare ve bir saat kulesi de camiye eklendikten sonra camiye halk Hasan Paşa cedit camisi "Yeni cami" demiştir. Bir ara halk arasında Saray Cami şeklinde de adlandırılmıştır. Caminin olduğu bölgeye de Hasan Paşa mahallesi adı verilmiştir. Son günlerde halk arasında ve devlet sicillerinde camiye saray ve mahalleye ise Hasan paşa denildiğinden bu ad ile kalmıştır. Günümüzde de bölge bu adla tanınır (Mustafa, 2016).

4.3.16. Deliabbas

Tarihçi Azzevi'ye göre eskiden bu yer bir handı. Tanzimattan önce askerlerin Dohuk'ta karargâhları vardı ve Osmanlı devletinde de bir sınıf askere denmekteydi. Ayrıca Dohuk'ta meşhur Haç Fathi adlı camiye yapan Deli Fethi olmakla birlikte bu bölge sonradan köy halini almıştır. Zaho iline bağlı Halis ilçesine tabi bir merkezi yerleşim alanıdır. Toplamda 85 köyü bulunmakta olup günümüzde bu bölgeye Deliabbas yada Mensuriye de denilmektedir. (Mustafa, 2016).

4.4. Erbil (Irbil-Hawler)

Fotoğraf 1.10. Erbil Meydanı. Kaynak: (Turizm Genel Kurulu, 2015).

Erbil ismi Sümer kutsal yazılarında Urbilum, Urbelum veya Urbillum olarak geçmektedir. Babil dilinde M.Ö. 3000 civarındaki metinlerde Erbil hayatın yaşandığı eski uygarlığın beşiği olarak kabul edilir. Sümerceur'den kaynaklandığı düşünülmektedir, şehir ve bela demektir. Erken “ar” elementi aynı zamanda birçok Hurrian yerinde de görülür adlardır. Daha sonra Akadians / Süryaniler bu ismi dört tanrı (arba'ü ilü) olarak adlandırdılar. Şehir, tanrıça İştâr'a ibadet için bir merkezdi. Klasik zamanlarda şehrin Arami adı Arbela olarak biliniyordu. Eski Farsça'da şehre Arbairā denirdi. Bu dönemden sonra şehir Asuriler, Babiller, Persler, Araplar ve Osmanlılarda dâhil olmak üzere birçok bölgesel gücün yönetimi altına girdi. Bu nedenle, yerlerinde adı birçok defa değiştirilmiştir. Latin harfleriyle Erbil /Hewlêr Erbil veya Irbil, Arap harfleriyle اربيل / Arbîl. Kürtçede Hawler, güneş tapınağı anlamına gelir. Süryanice-Aramaicthe şehrinde ܐܪܒܝܠ / Arbaelo olarak yazılmıştır. Türkçe'de Erbil denilmektedir(Zada, 2018).

Erbil, Irak'ın büyük şehirlerinden biri olup Bağdat'tan 350 km. uzaklıkta ve yaklaşık 15214 km² genişliğindedir. Süleymaniye doğusunda, Dohuk ve Ninova batısında ve Kerkük güneyinde kalmaktadır. Kuzeyi Türkiye ve İran ile çevrilidir. Bu coğrafi konum sadece diğer Irak şehirlerine ulaşmak için değil, Irak'ı komşu ülkelere bağlamak için de büyük önem taşımaktadır. Erbil şehri, Hamilton, Pirmam, Soran, Haji Omaran bölgesi ve İran ile 187 km. arasındaki sınırda dâhil olmak üzere Irak'ın

diğer bölgelerine doğrudan bağlanmaktadır. Bunun yanı sıra 206 kilometrelik bir yol karayoluyla Türkiye Cumhuriyeti sınırına bağlanmaktadır. Öte yandan, şehir diğer Irak şehirlerindeki diğer birkaç yola bağlı olarak, diğer şehirlerden Irak'ta ve yurtdışındaki diğer şehirlere ve ülkenin en önemli şehirlerinden birine mal ve hizmetlerin taşınmasını kolaylaştırabilmiştir. Erbil önemli bir stratejik merkez olduğu için şehrin gelişmesi için birçok yapılandırma gerçekleştirilmiştir. Erbil ovası coğrafi olarak Erbil ilinin doğu kesiminde yer almaktadır. Yaklaşık 4.000 kişilik nüfusu ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KRG) 1997 yılında Beneslaw bölge idaresinde oldu. Daha sonra sınırlarını 2002 yılında Erbil Valiliği'ne kadar genişletti. Mevcut nüfusu yaklaşık 879.000'dir. Erbil, bölgenin başkenti durumundadır(Kari, 1998: 170).

4.5. Erbil'in Tarihi ve Coğrafyası

Erbil ismi Arbela veya Arbil adı ile bilinirdi. Erbil'in eski bir tarihe dayandığının en büyük kanıtı M. Ö. 335 tarihinde Makedonyalı Büyük İskender'in Acem Şahı Dârâ'yı burada mağlup etmesidir. Erbil'de Türkmenlerin yaşadığı önemli bir şehirdir. Erbil ile Kerkük arasında Altunköprü bulunmaktadır. Güneydoğusunda Köy Sancak ve Râniye, batısında Büyük Zab nehri, kuzeydoğusunda Köprü ve kuzeyinde Ravendüz ile çevrilidir. Kasaba yedi mahalleden oluşur ve Erbil kasabası yapay bir tepe üzerine kurulmuştur(Kılıç, 2007: 12). Erbil bu bölgede ve dünyadaki en eski yerleşim yerlerinden biri olarak görülmektedir. Nedeni ise M.Ö. 6000'li yıllara dayanan Sümer ve Babil kitabelerinde geçmesidir.

4.6. Erbil'de Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları

Erbil'de 31 Türkçe yer adı tespit edilmiştir.

4.6.1. Altinköprü

Fotoğraf 1.11. Altinköprü'de güneş batımı. Kaynak: (Kerküklü, 1999).

Altinköprü, *altın* ve *köprü* kelimelerinden oluşan birleşik addır. Köprüye renginden dolayı bu ad verilmiş olup yaklaşık olarak Erbil ve Kerkük arasında yer

almaktadır. Kerkük'ün 40km. kuzeyindeki küçük bir Türkmen ilçesidir ve şehir Kerkük'ün kuzey-batısında yer almaktadır. Erbil ve Kerkük, Bağdat ve Musul illeri arasında coğrafi bir bağlantısı olduğundan ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır. IV.Sultan Murat, 1638 yılında Bağdat'a yaptığı ziyaret sırasında bu köprüden ticari ve asker taşıyacağı için tamir edilmesini istemiştir. Bağışladığı iki külçe altın, köprünün her iki tarafına asılmış olduğundan adını buradan aldığına inanılmaktadır(Kerküklü, 1999: 23).

Altunköprü'de yasaklanan Türkmen soyluları ve aileleri kentin yerli halkı olarak kabul edilir. Halkın kökü, aslen Orta Asya'dan göç eden ve Irak'ın çeşitli bölgelerine yerleşen Türk Oğuz soyundan türemiştir ve bu yerleşim Irak'taki Sümeryan yerleşiminden sonra gerçekleşmiştir. 1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre kent nüfusunun çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktaydı. Saddam Hüseyin rejiminin öncesinde şehir nüfusunun toplamda 11.560.00 olduğu kayıtlara geçmiştir(Kerküklü, 1999: 21).

Köprü geniş ovalardan çapraz geçen ticaret yolları ve Bazyan, Basra ve Sagerma gibi birçok dağın geçidine yakınlığı nedeniyle, çağlar boyunca bu bölgeyi işgal eden tüm güçlerin stratejik ilgisini çekmiştir. Sonuç olarak birçok kentte kaleler ve askeri karargâhlar kurulmuştur. Bu kale ve karargâhlar sadece düşmanlara karşı askeri harekât için değil, aynı zamanda karavanlardan gümrük vergilerinin toplanmasında da merkez olarak kullanılmıştır. 15 Haziran 2001'de Irak hükümetinin, Celal Talabani ve Mesud Barzani'nin partileri tarafından kontrol edilen Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgeleriyle ticaret merkezleri kurmayı planladığı açıklanmıştır. İlk etapta iki ticari ofis açmak planlanmış olup an itibari ile sadece bir tanesi faaliyet göstermektedir ve bu Kürdistan Yurtseverler Birliği tarafından yönetilen Chamchamal kenti ile hükümetin kontrol ettiği Karahanjir kenti arasındadır. Diğer ofis, Kürdistan Demokrat Partisi tarafından yönetilen Kuştepe ile Erbil Valiliği sınırları içerisinde bulunan Bağdat'ın kontrolündeki Altın Köprü kenti arasında kurulacaktır(Globalsecurity, 2014).

4.6.2. Kuştepe

Fotoğraf 1.12. Kuştepe pazarı. Kaynak: (Kari, 1998).

Türkçe *kuş* ve *tepe* sözcüklerinin birleşiminden oluşan bir yer adıdır. Dağın Erbil bölgesinin en yüksekinde olması ve şehre olan bakışın kuş bakışı olması nedeniyle bu adı aldığı söylenebilir. Kuştepe, Erbil ilini sınırlayan ve eski zamanlara dayanan antik dağların bulunduğu Irak'ın kuzeyindeki en eski bölgelerden biridir. Kuştepe her zaman karar alma merkezi ve çevresinin hükümdarı olmuştur. Irak'taki Osmanlılar ve İngiliz yönetimi sırasında önemli bir konuma sahip olduğundan orada birkaç siyasi ve askeri üs kurulmuştur. Önemli bir sınır olarak siyasi olaylarda ve anlaşmazlıkların çözümünde rol oynamıştır. Bu bölge özellikle Kürdistan ve Irak'ta buğday ve yulaf için zengin ve verimli bir tarım arazisine sahiptir, bu nedenle Kürdistan ve Irak'taki ilk ve ikinci en büyük silolar Kuştepe'da inşa edilmiştir. Zengin bir tarım ve hayvancılık bölgesi olmasının yanı sıra Kuştepe bölgesi, özellikle Debagh ve Karaj bölgelerinde inşaat ve petrol üretimi bakımından da zengindir (Kari, 1998: 359).

4.6.3. Avultepe

Türkçe *avul* 'aynı etnik topluluğa mensup kişilerin birlikte yaşadığı oba' (TS:26129) anlamına gelmektedir. Altunköprü iline bağlı Karadere köyünde yer alan tarihi bir tepedir. *Avul* ile *tepe* kelimelerinden oluşan birleşik addır. (Kılıç, 2007: 12).

4.6.4. Göptepe

Göptepe, *göp* ile *tepe* kelimelerinden oluşan birleşik addır. Türkçe *göp* 'kağnı (öküz arabası) arkasındaki enine uzun tahtanın iki ucundaki oturulabilen bölüm' (TS:135921) anlamındadır. Irak'ın kuzeyindeki 600 nüfuslu bir köydür. Kuzeydoğuya doğru Türkiye ve İran'a bakan Goptapa, keçi yolları ile kaplı bir tepenin üzerindedir. Dicle ve Mezopotamya'ya yayılan geniş bir göl vadisi vardır.

Saddam Hüseyin, 1988 yılında Irak'ın kuzeyine soykırım gazı saldırıları düzenlediğinde, Goptapa köyü halkının çoğunu kaybetmiştir(Kurdistan Memory Programme, 2008).

4.6.5. Barmaktepe

Irak Türklerinin ağzında /p/sesi /b/ sesine dönmüş ve *parmak* kelimesi *barmak* olmuştur. Erbil'e bağlı *Guvir* bölgesi çevresinde yer alan tarihi bir bölge ve höyüktür. Günümüzde, bu tepe Arap köyü sınırları içindedir. Bölge şeklinden dolayı bu adı almıştır. (Kılıç, 2007).

4.6.6. Baştepe

Türkçe *baş* ve *tepe* kelimelerinden oluşan birleşik addır. Altunköprü iline bağlı Güldere köyünün çevresinde yer alan tarihi bir höyüktür. (Kılıç, 2007: 15).

4.6.7. Büyükşora

Şora kelimesi *şoratan*'dan gelmekte olup anlamı 'su oluşu'dur (TS:290475). Altunköprü kasabasında eskiden olan ikinci bir surun olduğu yer ve en büyük sokağıdır. 16.yüzyıldan kalan minyatürde de kasabanın iki surla çevrili olduğu görülmektedir. İkinci bir surun olduğu ve sura ait kapıların ise, doğuda saray, kuzeyde çay, batıda Kule ve güneyde Telehler adlarında dört kapı olduğunu ileri sürer(Kılıç, 2007: 16).

4.6.8. Köysancak

Türkçe *köy* ve *sancak* kelimesinden oluşan birleşik addır. Köysancak, Erbil'in doğusunda 252 köyden oluşmuş bir kalenin eteğindedir. Köysancak adındaki köy kelimesi Kürtçe Koye, Arapça Koya ve Türkçe Köy şeklindedir. Bu kelime sancak (ilçe) kelimesiyle birleşerek bu birleşik yer adını oluşturmuştur. İngiliz tarihçisi *Longirik*, Irak tarihi adlı kitabında Köysancak adının Türkçe olduğunu ve sancağın eyelate bağlı olduğunu belirtmektedir. Sancak ismi Osmanlı yönetiminde iller ile ilçeler arasında yer alan yönetim bölümüdür(Kevseroğlu, 2012: 51).

1923'lü yıllarda kasabanın çoğu iki varlıklı ailenin mülkü *Ghafuri*'ler ve *Hawezi*'lerden 'ağa' ünvanını almışlardır. Şehrin nüfusu 2009 yılı itibarı ile 44,987'dir. 2003 yılında açılan Koya Üniversitesi, Köysancak'ta yer almaktadır(Kılıç, 2007: 37).

4.6.9. Köye

Başlangıçta *Aski Koya* köyünden *Aski Ko* olarak adlandırıldı, ancak daha sonra yerel güvenlik güçlerinin baskısı altında insanlar çok fazla su kaynağına sahip olan ve aynı zamanda *Kawla Ko* olarak da bilinen *Hammamok*'a dönmüşlerdir. Bölgenin başkenti olan Erbil'in 70 km. doğusunda yer alır. Koya, 1206 metre yüksekliğinde Hawre Dağı ve kuzeyini ve batısını kaplayan çeşitli dağların üzerine inşa edilmiştir. Köye 2050 km.lik bir alanı kaplar ve deniz seviyesinden 620 metre yüksekliğe sahiptir ve bir geçit ile çevrilidir. Ayrıca deniz seviyesi bakımından 1260 km. yüksekliğindeki Bawaji Dağı ve 1092 km. yüksekliğindeki Hibat Sultan Dağı ile çevrilidir. Koya şehrinin tarihi yaklaşık 2.500 yıl öncesine dayanmaktadır. Şehre ilk kez, 1885'te resmî olarak bir okul kurulmuş olup 1918'de Koya halka açılmıştır. Şehrin güneyinde geniş bir ova ve bazı yerlerinde toprakların oluşturduğu dalgaları yansıtmaktadır. Koya şehrinin yaratılış tarihinden herhangi bir tarihsel kaynaktan bahsedilmemiştir. Fakat bu şehrin çok eski bir tarihinin olduğu barındırdığı birkaç antik kent ile ispatlanmıştır. Bu antik kentlerin bazıları Gotik kalıntıları olarak (Sheila Kalesi - Jalil Basar - Qazbegi - Satu Kalesi - Göktepe - Shekhalwan - Sektan - Hammamok -Tori Ghor) bilinmektedir. Koya, Bayez Ağa-Qalat-Bafr Qandi-Sarbagh-Hawa olarak beş mahalleye ayrılmıştır. Bu şehrin nüfusu 952.46.00 dir ve iki halktan (Kürtler - Keldaniler) oluşmaktadır. Keldaniler, Koya şehrinin güneyinde Hermote bölgesinde yaşamaktadır. *Harmuta* kelimesi ölümlerin yeri *Arch Al-Mut* anlamına gelir ve Koya'nın adı da dağ ve kayalık alan anlamına gelen bir Zerdüşt kelimesi olan *Kohsar*'dan türetilmiştir. Çok eski zamanlardan beri, kasaba bir isyan, aydınlanma ve bilim yeri olmuştur. Koya kasabasının ilk girişinde *Sara* adlı bir tepede eski bir kale bulunmaktadır. Kale, Asur dönemi tarihine kadar uzanmakta olup, Prens Muhammed tarafından Rawanduz döneminde inşa edilmiştir. Kale, eski zamanlarda askeri eğitim için kullanılmıştır (Osman, 1997: 35).

4.6.10. Birkut

Bir ve *kut* kelimesinin birleşiminden oluşmuş bir addır. Türkçe *kut* 'devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç'(TS:254891) anlamındadır. Buna istnaden anlamı tekgüç demektir. Erbil bölgesindeki Birkut, *Ankava* ilçesine bağlı bir köydür. Bölge halkı ağızda Bir-kuti veya Birkutiye yumuşak olarak "Bir kut" şeklinde adlandırılır. Bağdat'ın yaklaşık 201 mil (veya 323 km) kuzeyindedir. Selahattin yazlığının yolu üzerine düşer. Hülegü hanın oğlu

Abaka han devrinde Bir Kutıye bin Mesut bin A'lemeddin bin yakup el- nassranı Erbil ve Musul hükümdarlığı adına yapılmıştır. (Kari, 1998: 48).

4.6.11. Çukur

Türkçe ad ve sıfat halini alan bu kelime, çevresine nazaran alçak ve çukur olan bir yer olması ve eskiden bu çukurdan geçen arkın yeri oluklaşmış bir bölge olduğundan halk bu adı kendi yerleşim bölgelerine vermiştir. Erbil'in büyük yakasında olan bir mahalledir. Günümüzde de o suyun oluşturduğu çukur yerlerin izi gözden kaçmamaktadır(Kari, 1998: 52).

4.6.12. Hanzad

Zada, 'Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Rüzgar Tanrısı' anlamındadır. *Han* ile *zada* kelimeleri birleşerek ağızlarda Hanzad biçimini almıştır (Türkçe Bilgi , 2004).

Erbil ilinden 18km. uzaklıkta olan sıra dağların adıdır. Toprak ve taştan oluşan tepeler de bölgede bulunmaktadır. Bunun yanında, Hanzad adlı Şekleva ilçesine bağlı Harir nahiyesinde⁴ bulunan bir iki mağaranın adı da geçmektedir. XV. yüzyılda yaşayan Hanzad-Hatun'un emirliği Divin, kaleden, Erbil'e bağlı Harir bölgesinde merkezini ve sarayını kurmuştur. Bölgede bir cami, kale ve diğer yapılar yaptırmıştır(Kari, 1998: 97).

4.6.13. Kılıçtepe

Erbil il merkezinde bulunan tarihi bir yer adıdır. M.Ö. 3000 yıllarından kalmadır. Eskiden bu bölgenin sakinleri, susuzluktan ve su kuyularının kurumması nedeniyle bu yeri terkederek göç etmişlerdir (Jaf, 2008: 37).

4.6.14. Koç

Erbil il merkezine bağlı Siden köyünün çevresinde olan tarihi, bir harabedir. Asurîler devrinden kalma olup aynı ad ile tarihi bir harabe Aşugan köyünde bulunmaktadır. Harabe, İslâmi çağlardan kalmadır (Jaf, 2008: 38).

⁴Nahiye veya Bucak; Türkiye'de coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımlarından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen, ilçeden küçük bir mülki idare bölümüdür(Kari, 1998).

4.6.15. Ömerova

Ömer ile avadan oluşan birleşik addır. Bölge çevresine göre çukurda olduğundan ova diye adlandırılmış, bölge halkı ağzında bozuk şekli olarak *ava* diye yerleşmiştir. Erbil'e bağlı, Kuştepe ilçesinde bulunan bir köydür. Köyde karağan adlı tarihi bir tepe vardır. Kişiler ve Asuriler devrinden kalmadır (Jaf, 2008: 47).

4.6.16. Gülşanhan

Asuriler devrinden kalma olup *gülşan* 'gülşen olan gül bahçesi'(TS:21254) kelimesinin Türkçe *+han* 'yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı'(TS:1729) birleşiminden oluşmuştur. Altunköprü'ye bağlı, Karatu köyünde bulunan arkeolojik yapıdır. Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvanıdır(Güngör, 2014: 37).

4.6.17. Dehnesuyu

Dehne, Türkçe *dehnen* kelimesinden gelmekte olup anlamı 'geniş ve uzun' (TS:1387) demektir. Erbil'de bulunan Taş Köprü'nün, altındaki kazılardan çıkarılan su arkıdır. Bu ark Hamzeliler köyü ile Tisin'in tarımsal arazilerini sular ve bölge sakinlerinin su ihtiyacını karşılardı. Hamzeliler ve Tisin bölgelerini diktatör rejim yıktırdı. Dehne suyunun kuyuları bakımsız kaldığından su arkıda bölgenin tümü gibi yok oldu(Güngör, 2014: 27).

4.6.18. Eski Tisin

Erbil'e bağlı eski bir Türkmen köyüdür. Şehrin gelişmesi nedeniyle köyün bir mahallesi haline gelmiştir. Türkmen oldukları için devrik rejim tarafından 200'den fazla insan idam edilmiştir. Eski Tisin tamamen yerle bir edilmiştir. Tüm aileler Erbil ve diğer yerlere dağıtılmışlardır. Halkın isteği yeni dönemde Tisin bölgesinin eski sahiplerine dönmesi ve tekrar eskisi gibi bir yerleşim bölgesi haline gelmesidir(Kılıç, 2007: 21).

4.6.19. Sultansakı

Arapça'dan geçen *sultan* ve *sak* 'eski' (TS:2677) kelimeleriyle Türkçe *+ı* (3. teklik iyelik eki) birleşiminden oluşmuştur. Erbil'e bağlı Tisin çevresinde bulunan bir yatır ve Tisinlilerin mezarlığıdır. Abbasi tarzı olan bu yapı, son devirlerinde Selçuklar tarafından yapılmış ve sonrasında Tisinliler tarafından onarılmıştır. 1970'de bu bölge Tisinlilere ve ziyaretçilere yasaklanmıştır. Nur ayında Tisinlilerin ziyaretgâhı olup aşure merasimi de bu yatırda biter ve son hutbe bu yerde halka

sunulurdu. Yeni dönemde ise ABD kuvvetleri tarafından işgal edilip, Kerkük'te kurduğu üssünün içinde kalıp, günümüze değin Tisinliler bu mezarlıkta ölülerini gömmeleri yasaklanmıştır (Kari, 1998: 180).

4.6.20. Sarıkahya

Erbil'in koyra semtinde bir mahalledir. Sarı Kâhyalılar'ın aile adını almıştır. Sarı Kâhya'luların büyük dedeleri Mehmet Paşa Sarı Kâhya, 4. Sultan Murat'la beraber Irak seferine katılmış, 1658 yılında Erbil yönetimine gelmiştir. On yıl görevde kalıp, Sarıkahya mahallesini kurmuştur. Erbil'de İmam Kasım mezarlığında, asker Topal Osman Paşanın mezarı yanına gömülmüştür. Torunu olan Abdurrahman Paşa (1746-1748) yıllarında Erbil'de mutasarrıflık⁵ yapmıştır. Erbil'de bu aileden çok sayıda meşhur adamlar yetişmiştir(Kari, 1998: 185).

4.6.21. Hamzeli

Erbil'in batısına düşen ve eskiden Türkmen köyü olan bir yerleşim alanıdır. Günümüzde Erbil'in bir mahallesidir. 4.Murat devrinde Abdullahın oğlu Hamza ilk olarak buraya Diyarbakır'dan gelerek yerleşmiştir. Hamze, Türkçe'de Osmanlı Dönemi'nde baklaya benzer bir bitki adı olup bölgede yetiştiği bilinmektedir(Sesli Sözlük, 2000). 450 eve sahip olan semt 1986 yılında Türkmen oldukları için rejimin hışmına uğramış ve bölge yerle bir olmuştur. Sonradandan Irak'ın güneyinden Erbile'e getirilen Araplar buraya yerleştirilmişlerdir(Kari, 1998: 98).

4.6.22. Değirmencik

Günümüzde, köye Efkenni adı verilmiştir. Eski su değirmeninin kalıntısı günümüze kadar korunmuştur. Yeni adı Efkenni ise avlak bir yer olarak tanınan kasabanın adı, Av-kenti'dir. Bu ad halk ağzında zamanla Av-kenni, Af-kenni ve nihayet Efkenni'ye dönüşmüştür. Kasabanın eski adı Değirmencik unutulmuş, yerini yeni adı olan Efkenni olmuştur. Khabat'ın kuzeyinde yer alan bir köydür. 15bin nüfuslu olduğu tahmin edilen kasaba üç kaynağı "gözü" vardır. Kasabanın ortasında olan kükürtlü göz, bölge halkı arasında kan obası adı ile bilinir. Çevresindeki iki su kaynağı ise Mıçabulağı ile Şehitler bulağı adı verilmiştir. Tüm kasaba halkı Türkmendir (Kılıç, 2007: 22).

⁵Mutasarrıf- Osmanlı döneminde, Tanzimat'tan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancak yöneticisi(Kari, 1998).

4.6.23. Donbalanlık

Bu yerde bol miktarda donbalan (domalan) ıkartıldığı ve donbalanın yetiştiği yer olduğundan bu adı almıştır. Donbalan bir tür mantar demektir. -Lık ekiyle isimden isim türetilmiştir. Irak Türkleri domalan bitkisine donbalan demektir. Erbil'e bağlı Karakoyun'lu köyünün çevresinde bulunan tarımsal bir alandır. (Kılıç, 2007: 23).

4.6.24. Yahyava

Yahyava, yahya ile ovadan oluşan birleşik addır. Yahyava'nın adı ile ilgili köy halkı arasında bilinen rivayete göre 4. Murad'ın fethi sırasında ordu, Konyalı Yakup Recep Paşa adında bir subay varmış. Erbil alındıktan sonra Recep Paşa Leylan'a yerleşmiş ve orada Yahya adı verdiği bir oğlu dünyaya gelmiş. Yahya Bey bugünkü köyü kurmuş ve zamanla köyün adı da Yahya'dan dolayı Yahyava olmuştur. Halk arasında bu adı ile yayılmıştır. Azerbaycan bölgelerinden gelip bu yeri yerleşim bölgesi edinmişlerdir. Köysancak ilçesinde bulunan bir Türkmen köyüdür. Leylan'ın iki kilometre kuzeydoğusunda kalmaktadır. (Kılıç, 2007: 45).

4.6.25. Karahasan

Erbil'in 19 km güneydoğusunda, il merkez ilçesine bağlı bir yerleşim yeridir. Merkezi Leylan olan bölgenin içinden geçen uzungöl adlı ay, Leylan'ı yukarı Mahalle ve Aşağı Mahalle olarak ikiye ayırır. Leylan'ın nüfusu son yıllara kadar tamamen Türkmenlerden oluşmaktaydı. Siyasi amaçlarla bölgeye göç eden başka etnik topluluklar kasabanın demografik yapısını zedelemişlerdir. Leylan'ın eskiden Erbil-Kerkük Karayolu üzerinde olması, birçok olaylara sahne olmuştur. 16. yüzyıla Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn seferi'nde, Bağdat'tan dönüşü 1535 tarihinde Leylan'dan geçtiği bilinmekte, bu sefer ile ilgili düzenlenen minyatürlerde Leylan'ın da tasarlandığı görölmektedir. Leylan, zengin bir Türkmen kültürüne sahip bir yerleşim merkezi olduğu için, Irak devleti kurulduğu itibari ile bölgeye önem vermemiş ve Leylan hiç gelişmemiştir(Kari, 1998: 342).

4.6.26. Gözlübaba

Leylan çevresinde bulunan bir ermişin yatırıdır. Yahyava köyünün kuzey batısında kalmakta olup Mehmet Hanefin'in türbesidir ve bilindiğine göre İmam Ali'nin oğludur. Köyün yerlisi Mahmud Bey'e göre halk arasında bir inanç vardır ve buna göre akıl hastası biri bu mezarda üç gün yatarsa ve şifası için bir dilekte

bulunursa gerçekleşirmiş. Bu inancın yanında bu yatırdan arzu edilen dilek veya dileyen şahıs, bir parça kumaş tavana atar ve ilişirse dilekleri kabul olur(Latif, 2019).

4.6.27. Pinaduz

Farsça'dan geçen bu kelime pîne (yama) ile dūz (diken, dikici) kelimenin birleşmesi sonucu ayakkabıya yama yapan ve diken anlamına gelen *pinaduz* kelimesi türemiştir. Leylan bölgesine bağlı, Yahyava köyünün çevresinde bulunan tarımsal bir yerdir. Bu yerin sahibi eskiden ayakkabı tamircisi olup, Irak Türkmenleri bu sanata pinaduz demiştir. Bu yerde sahibinin soyadını almıştır. (Jaf, 2008: 51).

4.6.28. Karatepe

Kara ile tepeden oluşan birleşik addır. Erbil iline bağlı bir köydür. 1970'lere kadar Kerkük'e bağlı bir Türkmen bölgesidir. 1927 yılında yapılan kazılara göre Hasune devrinden kalma tarihi bir yerdir. Sakinleri Türkmen ailelerden oluşmakla birlikte Davulcu, Fehedefendiler, Gennevler, İbrahim, Efendi Zadel, Saraylı, Sefileli, Şebekler, Tatarlar, ve Tataranın yerleşim bölgesidir(Jaf, 2008: 51).

4.6.29. Eskikaratepe

Eskiden Kerkük'e bağlı bir semt merkezi olan Eskikaratepe, günümüzde Erbil iline bağlıdır. Tarihi, bir höyük üzerinde kurulan bir Türkmen yerleşim bölgesidir ve nüfusunun çoğunluğu Türkmen'dir. 20.asırda bölgenin gelişmesi nedeniyle çevresine açılarak, yeni Karatepe yapılmış suyunu Erbil'den alan Karatepe tarım ürünleri bakımından zengin bir yerdir(Jaf, 2008: 49).

4.6.30. Kızlarbat

Kızlarbat Türkçe kökenli birleşik bir addır. Aslında Türkmenler ve diğerleri burasını Kızrabat olarak adlandırır. Türkçe olan bu adın kızıl Ribattan dönüştüğü sanılmaktadır. İnanca göre Osmanlı'nın son yıllarında Türkçe olan buy yer adı İslam komutanı Saad bin Ebi- Vakkasa tarafından değiştirilmiştir. Kızlarbat veya Kızrabat olarak adlandırılan bir yerleşim yeridir. Erbil Kızlarbat'ın kuzeyinde Karatepe ve Karağan, doğusunda Hanekin, güneyinde Şehraban (Mikdadiye), batısında ise Diyala nehri bulunur. (Kari, 1998: 371).

Uzun yıllardır Erbil'de yaşayan Amina Hanım'a göre yerin adı hakkında bölge halkı arasında bir hikâye dolaşmaktadır: Bu bölgeden bir grup kız su götürmeye çıktıkları sırada kayıp olmuştur. Hiçbir ize rastlanmamakla birlikte

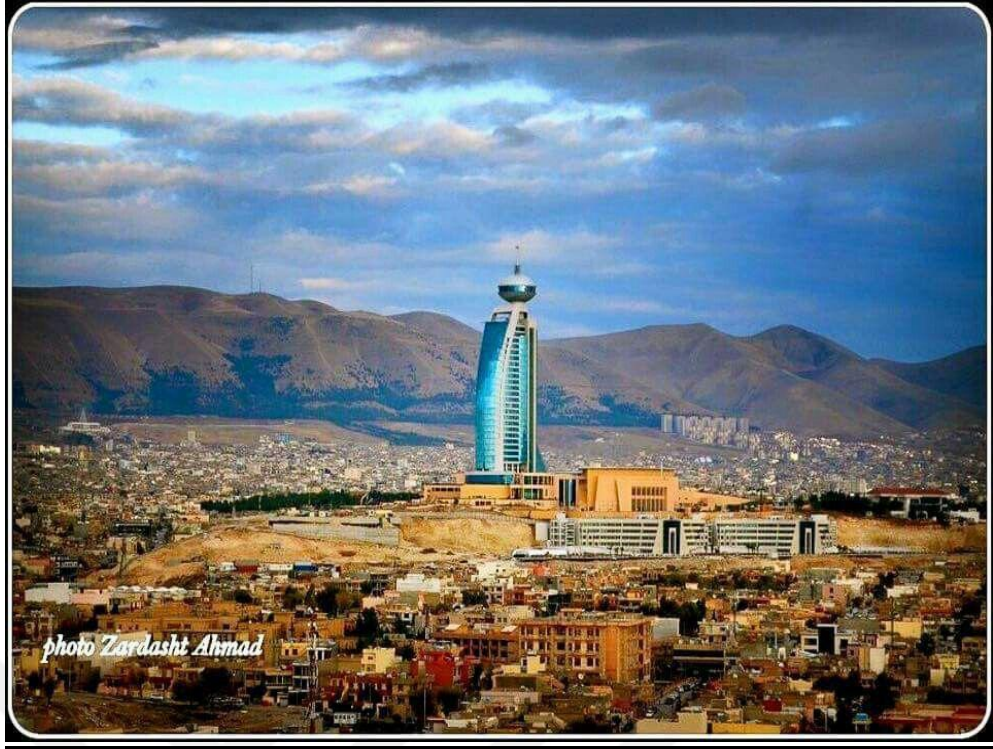
söylentilere göre toplamda yedi kız kaybolmuştur. Aramalar sonrasında herkesce belli olmuş ki bu kızlar suya batmış ve o günden sonra bölgenin adı Kızlarbat olarak kalmıştır(Umed, 12019: 97).

4.6.31. Tatar

Atar kelimesi TDK sözlüğünde ‘postayı süren kimse’ anlamıyla verilmiştir(Sesli Sözlük, 2000). Tatar bir Türkmen köyüdür. Tatarlar, Türkmen boylarından olan halk olup önceden kırkyatak bölgesinde yerleşmişler, sonradan bu bölgeye gelerek köyü kurmuşlardır. Osmanlı devrinde bu aşiret Osmanlı posta işlerini yürütür bunun içinde bu aşiret bir göçebe bir halini almıştır. Çoğu Arap aşiretleri arasında kaldıkları için öz ana dilleri olan Türkçeyi unutmuşlardır. 2003 yılından sonra yeni Irak'ta demokrat rejim uygulandıktan sonra, bölgelerinde kendi isteklerine göre Türkmen okulları açmışlar, genç nesilleri ve öğrencileri ana dillerini öğrenmek arzusunda oldukları için Irak Türkmen Cephesi de bu hususta büyük yardım etmiştir. Bu köy ve aşiret 360 evden ve 2500 nüfustan oluşmaktadır (Kılıç, 2007: 57).

4.7.Süleymaniye (Sulaymaniyah-Slemani-Suleymaniya)

Fotoğraf 1.13. Süleymaniye genel görünümü(Turizm Genel Kurulu Kürdistan,2015).

Süleymaniye, Kürdistan'ın merkez şehirlerinden biridir. Kaziwe ve Külezerde sıradağlarının ortasında olup Irak'ın başkentine yaklaşık 385 km uzaklıktadır. Bölgenin başkenti Erbil'e 198 km uzaklıktadır. Süleymaniye ili kuzey Irak'taki Kürdistan Bölgesi'nin kuzey doğusunda yer almaktadır. Süleymaniye kenti, Guejeh ve Glazerdeh sıradağları arasında yer alır(Said, 2007: 4).

Şehir 1784 yılında İbrahim Paşa tarafından inşa edilmiştir. Tarihçi Klavdiwus James Reg 1820 yılında bölgeye yaptığı seferde Süleymaniye şehrinin İstanbul tarzına uygun olarak büyük çarşılar, temiz hamamlar inşa edildiğini belirtmiştir. Kuruluşundan günümüze kadar, yaşamın her alanında sürekli ve hızlı bir değişim yaşanmıştır. Süleymaniye şehrinde Süleymaniye Sarayı, Kayseri Nakib, Halk Çay Evi, Ulu Cami, Maulana Halid Camii, Mahwi Camii ve Süleymaniye Camii gibi birçok turistik mekan bulunmaktadır. Şehir sürekli bir gelişim içinde olmakla birlikte birçok otel, piknik alanı, lokanta, eski saray gibi tarihi turistik mekânlar, müze ve avm'ler içermektedir. Süleymaniye şehri, Kürdistan'daki kültür ve sanatlar için önemli bir merkezdir. Bu yüzden kendisine "Kültür Başkenti" adı verilmektedir. Bugün şehirde birçok üniversite, değişik branşlara sahip resmî ve özel kolejler ve Amerika Üniversitesi mevcuttur(Turizm Genel Kurulu Kürdistan, 2015). Süleymaniye, Kürdistan'ın aydınlanmasının ve sanatının merkezi, dolayısıyla

aydınlanmanın başkentidir. Süleymaniye şehrinde bir Amerikan Üniversitesi ile birlikte birçok üniversite ve enstitü bulunmaktadır(Said, 2007: 12).

4.8. Süleymaniye'nin Tarihi Coğrafyası

Osmanlı döneminde Süleymaniye, 1784 yılına kadar dağlık bir yerleşim merkezi iken 1784 yılında, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın adına Baban Beyi tarafından kurulmuş bir şehirdir. Serçınar Ovası'nda kurulan ve Osmanlı Devleti'nin İran sınırında yer alan Süleymaniye bölgesi, 1821 ve 1841 yıllarında kısa süreli olarak İran tarafından ele geçirilmiş olup sonrasında Osmanlı Devleti tarafından yeniden ele alınmıştır. Süleymaniye, kendisine en yakın şehir olan Kerkük'e yaklaşık 110 km mesafede dir. Süleymaniye, Osmanlı idaresi döneminde Babanlılar tarafından yönetilmekteydi. 19. yüzyılın sonlarında sultan 2. Abdülhamid'in, Musul ve Bağdat bölgesinde kritik ehemmiyeti ile, Süleymaniye'deki bazı bölgelerin de Emlak-ı Hümayuna⁶ dahil edilmiştir. Bu bölgeler, Serçınar, Bekrecu ve Gülanber dahilindeki Delin, Mevan ve Melvan'dır(Ali, 2016: 17).

Süleymaniye merkezine bağlı Ağaclar, Elan, Pejdar, Bışter, Çakır ve Çubukkale yer almaktadır. Bu dönemde Süleymaniye dahilinde 104 köy bulunmaktaydı. Köy sayısı daha sonra muhtemelen bazı yerleşim yerlerinin sınırlarının değişmesi ile 312'ye kadar çıkmıştır. 1912 yılı Musul Vilayeti'nin üç sancağından biri durumundan olan Süleymaniye'ye bağlı 1.082 köy bulunmaktaydı. Bu süreçte Süleymaniye merkez kazasına bağlı nahiyelerden biri durumuna gelen Karadağ, bölgedeki önemli merkezlerden biri olup şehrin güneyinde; Surtaş, kuzeyinde Serçınar ve doğusunda Serçınar Garbi bulunmaktaydı(Kevseroğlu, 2012: 60).

Günümüzde Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi içinde yer alan Süleymaniye, Goyzha, Azmir, Glazarda, Piramagrun dağlarıyla çevrili verimli düzlüklerde kurulmuş bir şehirdir. Kültürel açıdan dilin ve şiirin, üniversitesiyle de bilimin merkezi olma iddiasındaki Süleymaniye, nüfusu sekiz yüz bini şehir merkezinde olmak üzere iki milyon civarındadır. Şehir çalışmak için gelen yabancılardan dolayı kozmopolitan bir yapıya sahip olup modern bir yer olmak konusunda hızlı adımlarla ilerlemektedir(Gürbüz, 2013: 4).

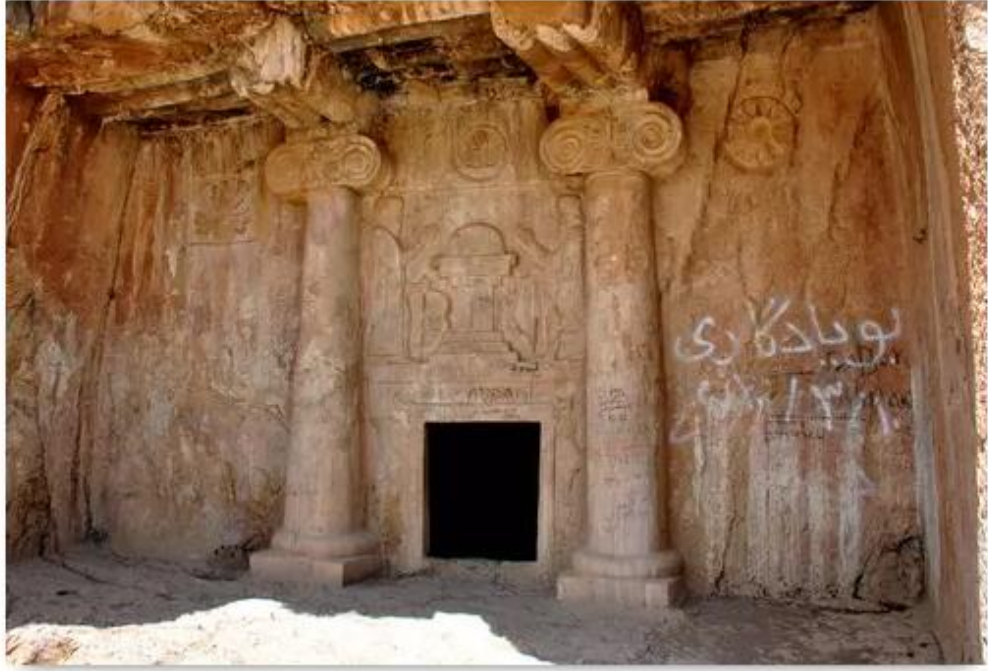
4.9. Süleymaniye'de Yer Alan Başlıca Türk Yer Adları

Süleymaniye'de 27 Türkçe yer adı tespit edilmiştir.

⁶Emlak-ı Hümayuna: Osmanlı döneminde padişaha ait binalarla arazilere topluca verilen ad. Bu deyim, Tanzimat'ın getirdiği toprak hukukuna göre, Osmanlı hanedanının ve başındaki padişahın özel mülklerini tanımlamak amacıyla getirilmişti(Ali, 2016: 24).

4.9.1. Kızkapan

Fotoğraf 1.14. Kızkapan Girişi (Amin, 2018).

Diğer yazılım şekli ‘Qizkapan’ olan bu mağara iki dilin karışımı bir anlama sahiptir. ‘*Aşkawt*’ kelimesi Süleymaniye halkının kullandığı Sorani’ce de mağara anlamına gelmektedir. Qizqapan ise tecavüzcü veya saldırgan anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Bu iki anlamın birleşiminden dolayı mağara aynı zamanda kaçırılan bir kızın mağarası olarak da bilinmektedir. Batılı bilim adamları bu mağarayı tanımlarken ‘*Aşkawt*’ yerine ‘*İşkewt*’ kelimesini kullanırlar. Bu mağaranın arkasındaki hikâye ise fakir bir erkeğin seçkin bir kızı kaçırıp bu mağarada evlenmesidir. Efsaneye göre çift yıllarca birlikte yaşamış olup, ikisi de ölümünden sonra bu mağaraya gömülmüştür(Ali, 2016: 12).

Qizkapan, Süleymaniye kentinin yaklaşık 65km. kuzeybatısında kalır ve aslında mağaradan ziyade küçük bir dağın sarp bir tepesine oyulmuş kaya mezarıdır. İçinde her biri tabut içeren üç ayrı mezar odası vardır ve uçurumun içinde yattığı için yerel halk arasında mağara olarak adlandırılmıştır. Şu ana kadar hiç kimse bu mezarlarda kimin yattığını bilmemekle birlikte lokal bir çiftçi birkaç kez tarlayı sürerken, insan kemiklerinin yüzüstüne çıktığını iddia etmiştir. Hiçbir mezar taşının olmaması nedeniyle de tüm bölgenin eski (İslami olmayan) bir mezarlık olduğu öne sürülmüştür(Bakhtyar, 1994: 27). Irak Kürdistan bölgesinde sadece iki kaya mezarı bulunmaktadır; *Aşkawt-1* Qizqapan ve *Aşkawti* Kur w Kich. İkinci kaya mezarı olan

kur ve kich yani kız ve oğlan Aşkawt-ı Qizqapan'ın biraz daha uzağında kalır(Amin, 2018: 14).

4.9.2. Karadağ

Fotoğraf 1.15. Karadağ köyü (Bakhtyar M., 1994).

Kara ile dağdan oluşan birleşik adlı bu yerde Derbent Bazıyandan başlayan sıra dağlar mevcuttur. Karadağ vadisi, Süleymaniye'nin 41 km güneyinde bulunan Zagros Dağ Ormanı Bozkırlarının ekinde yer almakta olup, güneyde Karadağ dağ silsilesi ve kuzeyde Baranand Dağı ile sınırlandırılmış bir vadi içermektedir. Bu alan güney Mezopotamya ve dağ nüfusunun taşkın alanını birbirine bağlayan ana geçit ve erişim sağlayan doğu-batı koridoru olarak tanımlanmıştır. Süleymaniye şehrinin güneybatısındaki Karadağ yaklaşık 86 köyden oluşmaktadır(Bakhtyar, 1994: 25).

Arkeolojik ve metinsel kanıtlar bu vadinin kilit bir yer olarak önemini desteklemektedir fakat 1940'lı yıllardan beri, Irak Kürdistan bölgesinin zor ve istikrarsız politik durumu nedeniyle bölgede araştırma yapılmamıştır. 1988'deki anfal soykırım sırasında Karadağ tamamen tahrip edildi ve 1991'deki Kürt ayaklanmasının ardından, çoğu yeri yeniden inşa edildi. Yöre halkı da dahil Karadağ defalarca yıkıp ihmal edildiği için eski bir şehir olarak görülüyor(Fischer, 2013: 7).

4.9.3. Kızılca

Kızıl ile *-ca* ekinde oluşan bu ad Selçuklu hükümdarı Kızıl-Aslan adından almıştır. Süleymaniye iline bağlı bir köy olup Halepçe yakınlarındadır. Bu köyde

Kızılca-Kale adlı tarihi bir kale bulunmakta ve İslami çağlarda inşa edilmiştir. Kızıl Aslan bu köyde gömülüdür(Kevseroğlu, 2012: 65).

4.9.4. Karaçıtan

Kara renk adı ile *çıtan* kelimesinden oluşan birleşik bir addır. *Çıtan* kelimesi *çita* kelimesindeki /n/ sesinin düşmesiyle oluşmuş olup, ‘düzgün biçilmiş uzun ve ensiz tahta’ anlamını taşır(Sesli Sözlük, 2000). Süleymaniye iline bağlı Dokan bölgesine ait bir köydür. Karaçıtan köyü uzun ve ensiz olduğundan bu adı verilmiştir(Kevseroğlu, 2012: 67).

4.9.5. Ahmetava

Ova kelimesi yerli halk ağzında *ava* şeklini almıştır. Çevresine göre çukurda kalmış, eğimi az, akarsuların derine gömülmüş olduğundan bu adı almıştır. Aynı adla tarihi bir tepesi de vardır. Süleymaniye iline bağlı yazlık köydür. Irak'ın meşhur piknik yerlerinden biri olmakla birlikte aslında bir ovadır. (Kevseroğlu, 2012: 14).

4.9.6. Çanakcaban

Türkçe *çanak* ‘toprak ve çevresine göre alçak bulunan, derinliği az olan arazi’ (TS:1185) demektir. Süleymaniye iline bağlı bir köydür. Çanak-çoban adlı bir kabristanı da vardır (Said, 2007: 11).

4.9.7. Dükan

Fotoğraf 1.16. Dükan gölü(Mustafa,2016).

Süleymaniye şehrinin 70 km. batısında bulunmaktadır. Sırası ile Dukan Barajı, büyük bir gölet ve bir dizi modern otele ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede her türlü turist ihtiyacına sahip çeşitli turist kabinleri bulunmaktadır. Dükanın yaz aylarında otellerde, kabinlerde, kapro motellerinde ve restoranlarda çeşitli turizm projesi vardır ve her yıl yeni projeler inşa edilmektedir (Ali, 2016: 24).

4.9.8. Sarıçınar

Türkçe *sarı* renk adı ile Farsça *çınar* ‘uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç (Platanus)’ (TS: 1265) kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir addır. Bölgede çınar ağaçlarının çoğunluğu ve sonbaharda bölgeyi tamamen sarıya kaplaması nedeni ile bu adı almıştır. Sarchnar, şehrin batısında yer alan Süleymaniye şehrinin banliyölerinden biridir. Trafiğin zayıflığı ve kentin küçük nüfusu nedeniyle Sarıçınar Süleymaniye'nin diğer bölgelerinden farklıdır. Sarchnar tepeleri yüksekliklerinden dolayı ve altında bulunan göl nedeni ile Irak'ın yaz aylarında piknik yapılacak bir yerdir. Bölgede uzun zamandır turistler için oteller ve tatil köyleri inşa edildi. Suleymaniye halkı ve çevresi için Sarıçınar eğlenceli bir yerdir. Özellikle haftasonları çok sayıda insan çekmekte olup birkaç kez yenilenmiş ve tatil köylerinin içindeki görünümü düzenlenmiştir(Said, 2007: 24).

4.9.9. Halepçe

'Metre' anlamına gelen *halep* kelimesine Türkçe küçültme eki *+çe* getirilerek oluşturulmuştur (Türkçe Bilgi, 2004). Halepçe şehri Süleymaniye'nin 90 km doğusunda yer alır ve doğudaki İran'ı çevreleyen Halabja eyaletinin doğu kesiminde yer alır. 1889'da yerle bir edilmiş ve 2013'te Irak hükümeti tarafından 16 Mart 1988'de kapatılmıştır. 2003'te Irak'ın serbest bırakılması ve 2010'da kimyasal savaşın soykırım suçları olarak infaz edilmesi ile birlikte Kürdistan Bölgesi, Halepçe kimyasal savaşını her yıl anmaktadır. Halabja sınırı güzel bir doğa alanı ve Hawraman'ın bir merkezidir. Ahmadawa, Khormal Mezarı, Tawheel ve Biyar Dini Mezarlıkları, Halabja Anıtları, Chawg ve Çiçek Parkları gibi çeşitli turistik mekanlara sahiptir(Ali, 2016: 22).

4.9.10. Kalar

Fotoğraf 1.17. Kalar Kalesi(Mustafa,2016).

Kalar kelimesi Osmanlı Dönemine ait olup 'sel sularının toprağı aşındırmasıyla meydana gelen yer yarığı, uçurum' anlamındadır (Sesli Sözlük, 2000). Süleymaniye ilinin 140 km güneydoğusunda, İran sınırınının 30 km uzağında bulunan Garmian fabrikasının merkezidir. Kalar şehri, Sirwani Nehri boyunca akan geniş bir ovaya sahiptir.Sasani ve farklı İslami dönemlere ev sahipliğı yapmış olduğundan zengin bir tarihe sahiptir. Hristiyanlık öncesi dönemlere dayanan bir yer olduğu için Sherwana ve Kalar Kalesi gibi yerleri Hristiyanlık öncesi dönemde yapılmıştır. Bu bölgedeki yağış yıldan yıla değişir ve burda bulunan yeşil yaylalar ve çeşitli turistik yerler vardır(Ali, 2016: 31).

4.9.11. Kaleçolan

Türkçe'de bu söz Kara ve *çur* dan oluşan birleşik addır(Sesli Sözlük, 2000). Köyün adı hakkında çok açıklamalar yapılmıştır. Halka göre en doğru açıklama, araştırmacı yazar Tevfik Vehbi'nin "Kara- Çurian" yani eski Türk kılıcı olan "Kara-Coy"dur, Gök Türk bölgesinde "Karaçur" bir tür kılıç adıdır. Kaleçolan veya

Karaçolan Süleymaniye ilinin 30 km. kuzey batısına düşen bir köydür. Bir diğer anlamıda, kuvatlı ve güçlü anlamına gelir. İkinci parçası ise "çur" Hindice kılıç veya bıçak, çakı anlamına gelir (Said, 2007: 12).

4.9.12. Karakaç

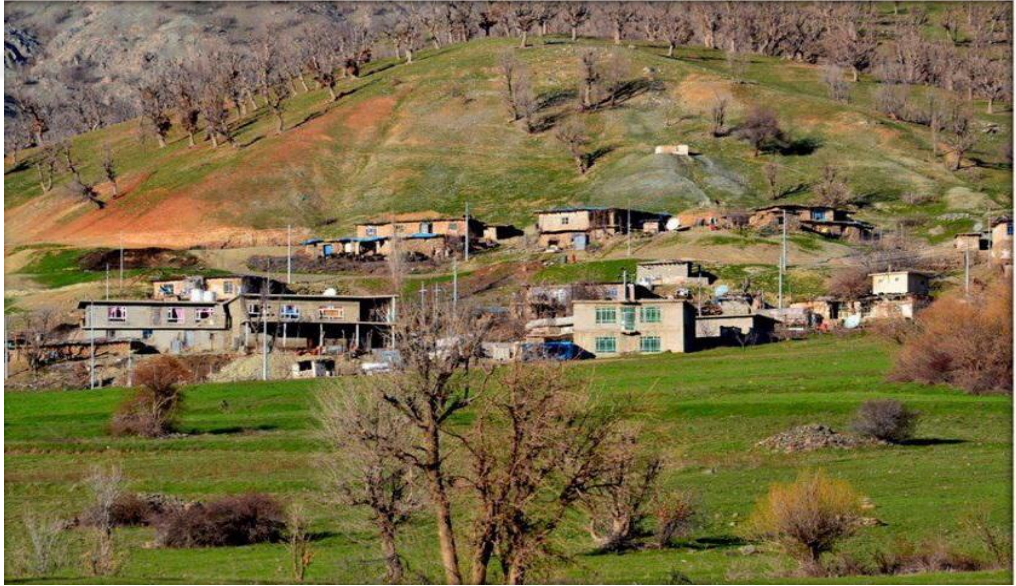
Karakaç, Moğollar devrinde bir ordu teşkilatının adıdır. Kısaca şehri koruyan erlere Karakaç denilmekteydi. Si-naciyan köyünden olan tarihi bir yer ve höyüktür. Asuriler devrinden kalma bu bölge Kara ile kaç dan oluşan bir birleşik addır (Qaraghi, 2017: 39).

4.9.13. Kaşkoli

Süleymaniye Dokan Kara yolu üzerine düşmektedir. Kaşkol sözü Türkçe olan "koyun-yolu" sözünden gelmektedir. Araştırmacı yazar Avukat Cemal Baban'ın açıklamasına göre bu söz kuş- kolundan gelir. Bölgede bu ada benzer pek çok yer vardır. Süleymaniye iline bağlı Surdaş bölgesine tabi bir köydür. Osmanlılar'dan ve Türk devirlerinden kalmadır(Qaraghi, 2017: 40).

4.9.14. Surdaş

Fotoğraf 1.18. Surdaş köyü(Bakhtyar M.,1994).

Kelime hakkında farklı açıklamalar yapılmış olup halkın tanımına göre sulu taş veya "siviritaş" demektir, bölge suyu bol bir bölge olduğundan bu adı almıştır. Süleymaniye iline bağlı bir merkezi yerleşim alanıdır. Piremegerun dağı eteklerinde yer almaktadır. (Bakhtyar, 1994: 46).

4.9.15. Şorca

Şorca veya Şor Türkçesi. Şorlar tarafından konuşulan Türk lehçelerine ait modern Türk yazı dillerinden biridir (Türkçebilgi, 2004). Süleymaniye'de bir semt ve mahalle adıdır. Rasheed Bey'den aldığımız bilgiye göre burası Süleymaniye'nin en meşhur ve büyük birinci ticari pazarıdır(Dlywan, 2020).

4.9.16. Kışla

Askerlerin toplu olarak barındıkları yapıların bütünü demektir(TS: 1392). Süleymaniye'de, Sarçınar kesiminde H.1265-M.1848 yılında Sultan Abdulmecit devrinde yapılmıştır. Piyada Kışlası adı ile tanınırdı. Süleymaniyeliler ağzında ise "Kışlat Piyada" diye geçer. Bu kışlanın avlusunda, güzel bir saat kulesi de dikilmiştir. Dört yanından saatlar bırakılmıştır. Bu kıymetli tarihi, eserin olduğu yerde adını almıştır. Uzun zaman müteaddit daireler tarafından kullanılmaktaydı. Son yıllarda Askeri Müze haline getirildi(Qaraghi, 2017: 56).

4.9.17. Kışıl

Kışıl sözü, Türkçe olan Kışla sözünün Araplar tarafından çoğullaştırmış halidir. Çokluk ifade etme biçimine getirilmiş ve Kışla- Kışıl olmuştur. Süleymaniye'de bir bölge ve mahalle adını burdan almıştır. Haytavin çarşısından başlar ve Kazi el Hacat'da sona ermektedir. Mahalle adını büyük bir askeri yapı olan kışladan almıştır. Eskiden binlerce askeri barındırırdı ve onlarca askeri daireleri ve merkezleri vardı. 2003'ten sonra halk tarafından talan edilmiştir(Qaraghi, 2017: 56).

4.9.18. Damlaca

Süleymaniye merkezine yakın Yunus Peygamber köyünün doğusunda olan kutsal bir su gölüdür. Güneş kapısından bir kilometre uzaklığındadır. Topraktan su kaynadığı bir yerdir. Yüksek bir yer olduğundan su yere damla damla akmaktadır. Yağmurlu günlerde ve özellikle bahar ve kış mevsiminde bölge göl olur. Halk bu göze bir diğer ad vermiş "Yunusun Gözü" denilmiştir. Bölge halk arasında mukaddes bir yer sayılır. Munşi Bağda'di yazdığı kitapta 'Delice' adı ile bu yerden bahsetmiştir. Tarihçi Abbas Azzavi'nin açıklamasına göre, bu söz, suyun damlamaktan "damlamaca"dan gelmektedir. Tanınmış Musul Tarihçisi Seit Diveci'de bu görüşü desteklemektedir çünkü bu yerden su yukarıdan damla damla akmaktadır. Bölgede adını bundan almıştır(Qaraghi, 2017: 32).

4.9.19. Demtepe

Deme ve *tepe* kelimelerinden oluşan birleşik addır. *Dem* veya *Deym* ‘yağmura bağlı olan tarımsal arazi’ demektir (Türkçebilgi, 2004). Süleymaniye’nin Kalar ilçesi merkezinde olan tarihi, bir yer ve höyük olup Asurîler devrinden kalmadır. Bölgenin tüm tarım arazileri yağmura bağlıdır. Türkmen oldukları için, su projeleri o bölgelerde yapılmamıştır(Said, 2007: 11).

4.9.20. Gönüllü

Birkaç evden oluşan yerleşim biriminin adı ise, bir işi yapmayı hiç bir yükümlülüğü yok iken isteyerek üstlenen veya istekli demektir(TS: 1392). Süleymaniye’de Karadaşerkiye bölgesinde olan bir bostan ve ekenek yeridir. Günümüzde ise bölge Süleymaniye'nin büyük ve gelişmiş bir semti sayılmaktadır(Said, 2007: 10).

4.9.21. Karyabaş

Karya ve baş kelimesinin birleşik adı olmakla birlikte başı, alçak düzlük yerlerin başı anlamındadır. Karya, Osmanlı döneminde antik çağlarda Anadolu'nun güneybatısına verilen addır (Sesli Sözlük, 2000).

Süleymaniye'nin Dukan kesiminde başta gelen mahallelerinden biridir. Bu bölgede Karyabaşı adlı bir çarşıda vardır. Bu mahallenin, büyük alanında, Abdulkerim Kasımı suikast eylemini yapan, Abdul Vahap Elgriri'nin heykelide bu yerde dikilmiştir. 2003’ten sonra heykel kaldırılmıştır. Günümüzde ise bu bölge Reşit caddesine katılmıştır(Bakhtyar, 1994: 43).

4.9.22. Örtme-han

Süleymaniye'nin Bahtiyar kesiminde olan kapalı bir hanın adıdır. Hanın adı kapalı yani örtme olarak şöhret bulmuştur. Süleymaniye’de kendi türünün özgün bir örneği olan han, ilgi çeken tarihi yapılardan biridir. Günümüzde bu yerin adı Örtme han yerine Mercan hanı diye halk ağzına yerleşmiştir. Han iki kattan oluşmaktadır. Birinci katta 22 oda, ikinci katta ise 23 odası vardır. Terziler ve bezirgânlar çarşısına bakan kapının üstünde yapılış tarihi olan 1520 tespit edilmiştir (Said, 2007: 19).

4.9.23. Şorbahane

Çorba kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli şorba olup halk ağzında *şorva yada şurva* şeklinde de geçer (Kubbealtı, 2005). +Far. *Hane*, ‘konut’ (TS: 1722) demektir. Bu yerde eskiden yoksullar için yemek hazırlanır, özellikle çorba yapılırdı. Şehrin daimi yoksulları, ziyaretçiler, garipler bu yemeklerle

geçinirlerdi. Sülemaniye merkezi Şeyh Abdulkadir Gaylani Cami'nin yanındaki bir mahalle adıdır. Osmanlı devleti tarafından tahsis edilen Vakıf "Taamiye" ve nezir parasından yapıldır. Şeyh Abdulkadir Geyleni Caminde günümüze değin bu yemekler yapılır. Bunun için bölgede Şorba hane adını almıştır (Qaraghi, 2017: 19).

4.9.24. Tamğa

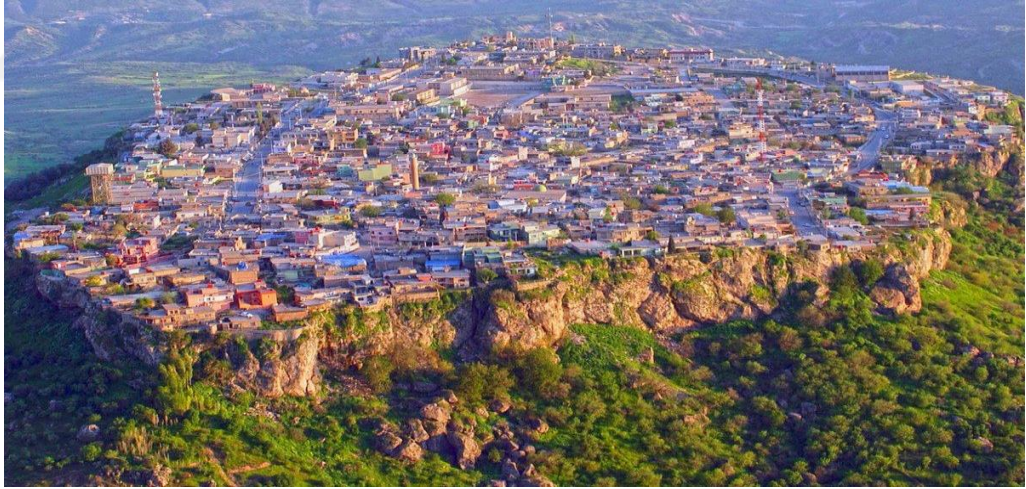
Eskiden Osmanlı devrinde yapılan tüm sanayi mallarına hükümet ve vergi dairesi ürünlere tamğa (damga) vururdu. Çarşıda damgasız bir malın satın alınması yasakdı ve bunun için halk bu bölgeye Tamğa (damga) adı vermişti. Süleymaniye-Kerkük yolu üzerinde bulunan yolda Çuhacılar çarşısının girişinde bulunan bir depo binasıdır(Bakhtyar, 1994: 54).

4.9.25. Ervadlar

Ervad, Zerdüşler'de din adamı anlamına gelmektedir. Zamanında, Zerdüş topluluğun yoğunluğu nedeni ile bu adı almıştır. Sonrasında is bölgede bulunan bir yapıta Ervad adı verilmiştir(Qaraghi, 2017: 25).

4.9.26. Amed

Fotoğraf 1.19. Amed köyü genel görünümü(Mustafa,2016).

Amed, eskiden devlet dairelerinde, gelen evraklara “geldi” mânâsında konan kayıt işâreti olup kelime bu anlamını Türkçe’de kazanmıştır. Fars. *âmeden* “gelmek”ten anlamındadır(Kubbealtı, 2005). Şehirde dairesel bir şekle sahip ve bir kale şeklinde olan yüksek bir dağın üzerine inşa edilmiş olup eski bir kasabadır. Süleymaniye'nin 90 km kuzeydoğusunda yer alan Amed Kalesi üzerinde eski Amed Kapısı ve Büyük Minare ve Kuba ve Zerdüş Kapısı gibi birçok yeri vardır. Kubahan Medresesi ve Solav Yaz Okulu'nun yeri Amed'in kuzeybatı kesiminde yer almaktadır (Mustafa, 2016)

4.9.27. Kızmadlım

Tuuba Hanım bölgeye ilk yerleşenlerden olup tarihi hakkında önemli bilgilere sahiptir. Tuuba Hanım'a göre yerin adı kız ile madlım sözünün birleşiminden oluşmuştur ve verdiği bilgiye göre yerli halk arasında bir genç kızın hikâyesinden alınmıştır: Haififmeşrep bir hanım hakkında söylentilerin yaygınlaşmasıyla birlikte tedirgin olan kızın kardeşi, gelip, onu açık saçık bir şekilde avluda çamaşır yıkarken görünce bıçaklayıp öldürmüştür. Sonra komşulardan edinilen bilgiye göre kızın adına söylenti çıkaran kişinin ona âşık olduğu anlaşılır. Adı *Madlin* olan kızın adı halk arasında mazlum diye kalmıştır. *Madlım*, mazlum kelimesinden gelmektedir. Evlerinin yeri ve sokak onun adıyla anılır (Abdullah, 2020).

5. SONUÇ

Dilbiliminde kullanılan yöntemlerin yer adları bilimi çalışmalarına uygulanmasıyla dünyada bir çok ülkenin şehir, ilçe, köy hatta cadde ve sokak adları incelenmiştir. Böylece yer adları bilimi çalışmalarıyla insanların yaşadığı yerleşim yerlerine verilen adlar, ses ve şekil meseleleri gibi çeşitli dille ilgili unsurlarının açıklanması amacı ile ele alınarak incelenmiştir.

Çalışma kapsamında Irak'ta toplam 114 Türkçe yer adı derlenmiş; bunlardan analize edilebilir olanları türlerine, verilmiş sebeplerine ve yapılarına göre incelenmiştir. Bu yer adlarının 19'u dağ adı, 9'u su adı, 11'i höyük, 16'sı mağara, 14'ü sokak, 13'ü bağ ve 16'sı yol adıdır.

Adlandırmada önemli olan unsurlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

1. Coğrafi nesnenin görünümü ve yapısı: 6 yerde
2. Kişi adları: 7 yerde
3. Yer adları: 20 yerde
4. Bitki ve Hayvan adları: 9 yerde
5. Tarihî yapı: 10 yerde
6. Bina, kurum, kuruluş: 3 yerde
7. İşletme adları: 5 yerde

8. Boy adları: 14 yerde

8. Tarihî olaylar: 7 yerde

9. Yerin kuruluşu: 2 yerde

10. Renk adları: 2 yerde

11. Efsane ve inanışlar: 7 yerde

Yer adlarının 45’u ise birleşik yapıdadır. Birleşik yapıdaki yer adlarının 29’u belirtisiz ad tamlaması, 15’i ise sıfat tamlaması şeklindedir.

Bu tez eskikliği fazla anlamda hissedilen Kuzey Irak için merkez köy, mahalle, sokak ve cadde adlarıyla ilçe ve ilçelerin köy adlarından yola çıkarak yerleşim yerleri adlarındaki anlamsal profili belirleyip, ek ve söz dizimi kalıplarının kullanılışı gibi konulara dikkat çekerek katkı sağlamıştır. Ek olarak yaşadığım ülkeye bir kültür hizmeti sunmak da bu tezi hazırlamamıza neden olmuştur. Bu çalışma bahsedilen amaçlar doğrultusunda dilimizin zenginliğinin ve güzelliğinin anlaşılması bakımından önemli bir çalışma olmuştur. Özellikle, Türk varlığının eskiden beri belirgin olduğu adların türleri, yapıları ve adlandırmada etkili olan unsurlar bakımından, Türk ad verme kültürünün dışına çok çıkılmadığı görülmektedir.

Çalışma sırasında, çeşitli coğrafi ve tarihi yaklaşımlar kullanılmış olup Irak’taki farklı yerlerin adlarının arkasındaki kökenleri incelenmiştir. İsimler büyük toplumlardan geçtikçe değişmiştir. Sümer kutsal yazıları Urbilum ise şimdi Erbil adlı bölgede denilmesi en güzel örneklerden biridir. Bazı yerlerde şimdi kırsal kökenlerini keşfetmeye başlamıştır. Dohuk ‘un iki topraktan gelmesi gibidir. Bu amaçla, araştırma Irak’ta yapılan çalışmalardan birçok bulgu ortaya çıkarmıştır. Irak’taki yerlerin adlandırılmasında diller ve etnik kökenlerin etkisi bu çalışma ile incelenmiştir.

TÜRKÇE YER ADLARI DİZİNİ

A	Baruthane 30	Demtepe 41,69
Ahmetava 65	Başagelen 37	Dohuk
Aligöz 29	Baştepe 53	i,ii,8,14,40,42,43,44,45 ,46,47,48,49,76
Altinköprü 18,51	Batış tepesi 38	Donbalanlık 41,58
Altinköprü ili 54,55	Biravcılı 38	Dükân 65
Amed 72	Birkut 55	E
Arabancılar 29	Bulak 21,30,46,67	Erbil
Aski Koya köyü 55	Büyük kayseri 38	i,ii,8,13,14,15,16,17,18 ,20,40,43,44,49,50,51, 52,53,54,55,56,57,58,5 9,60,61,63,76
Aşağı 29	Büyükbazar 31	Ervadlar 71
Aşağı-Şirehan 20	Büyükşora 53	Eski kifri 25
Aşiktepesi 37	C	Eski Musul 20
Aştokan köyü 23	Cirit Meydanı 31	Eski Tisin 57
Aştökülendere 37,41	Ç	Eskikaratepe 60
At 44	Çanakcaban 65	G
Atiyeharabesi 29	Çardağlı 31	Garipboğan 47
Avcı 29	Çekirgeağacı 31	Goptapa 54
Avtepesi 19,20	Çukur 35,56,55,67	Gönüllü 69
Avultepe 53	D	Göptepe 53
B	Damlaca 69	Gözlübaba 59
Balimbaba 30	Değirmencik 58	
Ballıbaba 29	Dehnesuyu 56	
Barmaktepe 53	Deliabbas 49	

Güldere köyü 55	Karahasan 59	Kızmadlım 72
Gülşanhan 56	Karaincir 32	Kifri 17,18,23,24,25
H	Karakaç 48,67	Koç 56
Hacı Bayez 54	Karakuş ilçesi 21	Korya 26,27,34,35
Halepçe 14,67,66,69	Karanfil tepesi 38	Koya şehri 33,55,56
Hamzeli 58	Karasaray 21	Köye 54
Hanzad 55	Karatepe 25,59	Köysancak 54,60
Hasanköy 47	Karayatağ 21	Kurtdeliği 39
Hasanpaşa 48	Karyabaş 70	Kurtmeydanı 39
Hasasu 39	Kaşkoli 68	Kuştepe 52,53,56
İ	Kerkük	Kümbetler 30,35
İlandili 73	1,13,14,17,18,21,23,26, ,27,28,29,30,31,32,33, 34,35,36,37,39,43,44,4 5,49,50,51,52,57,59,60 ,61,63,69,74	Küzeçiler pazarı 35
İmam Zeynelabdin 45		M
K		Musul
Kalar 69,72,74	Khaneqyn 63	1,9,11,13,14,15,16,17, 18,19,20,21,22,23,42,4 3,51,52,53,56,63,64,72
Kaleçiğ 46	Kılıçtepe 56	O
Kaleçolan 70	Kışıl 69	Ocak 33,47
Kapkapçılar pazarı 47	Kışla 68,72	Ö
Karaçitan 65	Kızılca 65,74	Ömerava 57
Karadağ	Kızılkuyu köyü 20	Örtme-han 70
41,44,64,66,73	Kızkapan 41,63	Öskürmedeliği 21
Karadere köyü 54	Kızlarbat 60,62	P
Karağul 73		

Pinaduz 59	Taşköprü 27,34
R	Tatar 60,62
Rahimava 48	Tavuk 43,44,45
S	Telafer
Sakaltutan 46	17,18,19,22,23,25,43
Salihiler 21	Terzibaşı 46,48
Sarıçınar 66	Teze-Tazehurmatu, 31,36,39,44
Sarıkahya 31,57	Tezharap köyü 21
Sultansakı 30,57	Tilki 46
Surdaş 68,71	Tisin
Süleymaniye	30,38,57,58,59,61
i,ii,13,14,16,17,23,32,4	Tizharap (Tezharap)
0,41,49,62,63,64,65,66	11,21,22
,67,68,69,70,71,72,73,	Tuzhurmatu
74,75	17,18,36,37,38,39
Ş	Y
Şahseven tepesi 38	Yahyava 58,61
Şahseven 38	Yayçı 30,31,34
Şorbahane 70	Yengice 37,38
Şorca 68	Yukarızeve 34
T	Z
Tak Tak 33	Zakho45
Talimtepe 33	
Tamğa 70	

KAYNAKÇA

- Abdullah, T. S. (2020, 2 12). Süleymaniye'de Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)
- Ajansı, T. B. (2017, 12 13). Retrieved from Türkmen Basın Ajansı: <https://www.tbajansi.com/tuzhurmatu-belediye-baskani-cok-iyi-calismalar-yapmaya-gayret-edecegim/>
- Hüseyin Akdoğan ve Hikmet Deniz. (2013). Kuzey Irak Çalışma Ziyareti. İstanbul: Karacadağ Kalkınma Ajansı.
- Akit, Y. (2018, 2 6). Bir Türkmen şehri: Telafer, 3. Retrieved 4 2, 2019, from <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bir-turkmen-sehri-telafer-422739.html>
- Akkan, E. (1999). İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aksan, D. (2015). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayaty, İ. (2002, 22). Kerkük'ün Sosyal-Ekonomik Tarihi.
- Ali, B. (2016). Surayni Gulchin. Slemani: Prevani Chaphane.
- Alyawayi, A. (2009). Mezhuy Hawcharkhi Musl. Musl: Amina Chaphane.
- Amin, O. S. (2018, 01 26). Median or Achaemenid? The Rock-Cut Tombs of Qizqapan, İraqi Kurdistan: Median or Achaemenid? 7-12.
- Bakhtyar. (1994). Shorshi Kurdistan u Gorankaryakani Serdam. Slemani: Kudri Chaphane.
- Ciminoğlu, İ. (2017, 9). Osmanlı döneminde Irak. Retrieved 4 27, 2019
- Dad, A. M. (2000). Kurd u Garan Badway Khoyda. Karkuk: Weblaa Karkuk Chaphane.
- Demirci, G. (2018,09,18). Retrieved from <https://www.altayli.net/irak-turklerinin-demografik-yapisi.html>
- Dlywan, R. O. (2020, 3 10). Süleymaniye'de Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)
- Doğan, S. (2018). Irak Türkmenleri. İstanbul: Insamer. Retrieved 5 23, 2019
- El-Azzavi, A. (2004). Tarihü'l-İrak beyne'l-İhtilaleyn. Necef: el-Mektebetü'l-Hayderiyye.
- Ermiş, M. M. (2014). Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası. Ankara: Türsel.
- Fischer, T. A. (2013, 3 11). Representations of Peripheral Space in İraqi Kurdistan, 2.

- Globalsecurity. (2014). Altun Kupri. Retrieved from Globalsecurity: <https://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/altun-kupri.htm>
- Governorate, H. (2016, 9 16). www.youtube.com/. Retrieved from www.youtube.com/: <https://www.youtube.com/watch?v=b68de96Y9kU>
- Güngör, F. (2014, 11). Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği, 21. Retrieved 5 4, 2019
- Gürbüz, H. (2013, 5 1). K. Irak'ta değişimin adresi Süleymaniye. 2.
- Hussein, A. L. (2019, 5 1). Süleymaniye'de Türkçe Yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)
- Jaf, J. R. (2008). Karkuk la Charkha Konakanda. Karkuk: Taqi Lavan Chaphane.
- Kari, A. (1998). Chugrafiyay Haremi Kurdistan Iraq. Hawler.
- Kayacı, M. T. (2019, Haziran). Türkmeneli Edebiyat ve Sanat. 10.
- Kerküklü, A. (2013). Türkmen Şehri Kerkük. Kerkük: Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları.
- Kerküklü, M. S. (1999). Altunköprü the ancient name of Türkmen Township, 4.
- Kevseroğlu, N. (2012). Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Kerkük: Kerkük Yayın Evi.
- Kılıç, R. (2007, 9 15). Kerkük ve Musul'un Tarihi Coğrafyası. Retrieved 6 12, 2019
- Kopar, M. (2009). Bir Türkmen Şehri Kerkük. Bir Türkmen Şehri Kerkük, 113.
- Köse, S. (2019). Yengice (Kerkük) Yer Adları. Yengice (Kerkük) Yer Adları, 10.
- Kurd, J. S. (1995). Chugrafiyay Tarihi Haremi Kurdistan. Tehran.
- Kurdistan Memory Programme. (2008). Kurdistan Memory Programme. Retrieved 5 22, 2019, <https://kurdistanmemoryprogramme.com/index/goptapa/>
- Kurşunkalem. (2019, 6 7). Ad Bilimi -Gramer Terimi. İstanbul. Retrieved from <https://www.kursunkalem.com/gramer-terimi/ad-bilimi/#gsc.tab=0>
- Kurt, R. F. (2012, 11). Musul Salnamesi. (M. B. Cengiz EROĞLU, Ed.) Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, 120-165. Retrieved 4 13, 2019
- Kuzeci, Ş. (2019,7,5). Retrieved from <http://www.kerkukgazetesi.com/irakta-turk-varligi>

Latif, M. O. (2019, 12 4). Erbil'de Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)

Levent, H. (2017, 8 29). Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde 'iki şehir devlet: Erbil ve Süleymaniye, 1.

Mahmood, T. G. (2020, 1 22). Musul'da Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)

Marufoğlu, S. (1998). Osmanlı döneminde Kuzey Irak, 1831-1914. İstanbul: Eren. Retrieved 4 12, 2020

Mustafa, N. (2016). Badem Regawa. Dakuk: Siredwan Chaphane.

Osman, B. (1997). Mezhuy Hawcharkhi Hawler. Erbil: Kevseer Chaphane.

Öksüz, E. (n.d.). Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler.6.

Özkan, S. H. (2009, 12). Telafer'in Stratejik Önemi ve Türkmenler. Retrieved 31,2019, from https://www.researchgate.net/publication/272684286_Telafer'in_Stratejik_One_mi_ve_Turkmenler

Polat, Ö. D. (2019). Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi.

Qader, R. S. (2020, 2 15). Süleymaniye'de Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)

Qaftan, S. (2005). Mezhuy Gali Kurd u Nataway Kurd Turkumaniye. Baghdad.

Qaraghi, A. (2017). Raguezany Kurd la Mezhuda. Slemani.

Rich, C. J. (1836). Narrative of a Residence in Koordistan. London: London, 1836.

Saatçi, S. (2015). Irak Türkmen Boyları. Ötüken.

Said, A. K. (2007). Mezhuy Kurd u Kurdistan. Slemani.

Sakaoğlu, S. (2017). Ad Bilimi Yazıları. Konya: Kömen Yayınları.

Slah, R. A. (2019, 2 13). Türkçe Yer Adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)

Sesli Sözlük (2000). Retrieved from <https://www.seslisozluk.net/>

Şafak, Y. (2017, 10 15). Irak'ta kim kimdir? 5. Retrieved 5 15, 2019, from <https://www.yenisafak.com/dunya/irakta-kim-kimdir-2802834>

Şahin, İ. (2019). Adbilim. Ankara: PEGEM AKADEMİ.

Şenel, M. (2013). Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü, 2.

Talip, J. T. (2009). Nawcha dabrawakani Haremi Kurdistan. Slemani: suleymani.

Taqi, J. (1971). Khabat Laregay Kurdistan. Baghdad.

Turizm Genel Kurulu Kürdistan. (2015). Kürdistan'a Dair. Retrieved from Turizm Genel Kurulu Kürdistan-Irak resmi websitesi: <http://bot.gov.krd/turkish/about-kurdistan/co% C4% 9Frafya-jeoloji>

Türk Dil Kurumu. (2011), Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Türksam. (2015, 3 12). Türkmen Şehri Kerkük, 3.

Umed, A. S. (2019, 8 22). Erbil'de Türkçe yer adları. (H. S. Mustafa, Interviewer)

Vehbi, T. (1945). Dengî Gîtî Tâze.

Yiğit, A. (2000, 12 1). Retrieved 3 21, 2019, from https://www.academia.edu/22474065/_38_Irakta_T%C3%BCrklerin_Ya%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1_B%C3%B6lgeler

Zada, A. A. (2018). The Geographical Names of Provinces in Iraq. Polytechnic Journal, 4-6.

ÖZGEÇMİŞ

